سنڌي ترجمو

نماز جو طريقو

شيخِ طريقت، اميرِ اهلسنت، باني دعوتِ اسلامي، حضرت علّامه مولانا ابو بلال

محمد الياس عطّار قادري رضوي دامت برڪاتهم العاليه

مدني چينل ڏسندا رهو

مكتبة المدينه (دعوتِ اسلامي)

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ
اَمَّا بَعْدُ فَاَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ ؕ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ؕ

نمازجو طريقو (حنفي)

هي باب شروع کان آخر تائين پورو پڙهو، قوي امڪان آهي جو اوهان جون ڪيتريون ئي غلطيون توهان جي سامهون اچي وڃن.

درود شريف جي فضيلت

سَرڪارِ مدينه، سُلطانِ بَاقرينہ، قَرارِ قَلب وَ سِينہ، فَيض گنجينہ صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم نماز کان پوءِ حَمد و ثَنا ۽ درود شريف پڙهڻ واري کي ارشاد فرمايو: ”دعا گُهر قُبُول ڪئي ويندي، سوال ڪر ڏنو ويندو.“ (سنن نسائي ج 1 ص 220 حديث 1281)

صَلُّوا عَلَى الْحَبِيب! صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى مُحَمَّد

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! قُرآن ۽ حديث ۾ نَماز پڙهڻ جون بيشمار فضيلتون ۽ نہ پڙهڻ جون سخت سزائون موجود آهن، جيئن تہ 28 سيپاري جي سُورةُ الْمُنافِقُون جي آيت 9 ۾ ارشادِ ربّاني آهي:

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تُلْهِكُمْ اَمْوَالُكُمْ وَلَاۤ اَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ ۚ وَمَنْ يَّفْعَلْ ذٰلِكَ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ ۝ (پاره ۲۸ المنافقون ۹)

ترجمو ڪنز الايمان: اي ايمان وارو توهان کي غافل نہ ڪري توهان جو مال نہ توهان جو اولاد نہ ئي ڪا ٻي شيءِ الله جي ذڪر کان ۽ جيڪو ائين ڪندو پوءِ اهو ئي نقصان ۾ آهي.

حضرتِ سيّدُنا اِمَام مُحَمّد بِن اَحمَد ذَهبِي عَلَيهِ رَحمَةُ اللهِ القَوِي نقل ڪن ٿا: مُفَسِّرين ڪرام رحمهم الله تعالي فرمائن ٿا تہ هن آيتِ مُبارَڪہ ۾ الله عَزَّوَجَلَّ جي ذِڪر مان مُراد پنج نمازون آهن، پوءِ جيڪو شخص پنهنجي مال يعني خريداري ۽ وڪري، مال ۽ مَتاع، ٻارن ٻچن ۾ مَصرُوف رهي ۽ وقت تي نماز نہ پڙهي اهو نقصان ڪٽڻ وارن مان آهي ۔ (ڪتاب الکبائر ص 20)

قِيامت جو سڀ کان پهريون سوال

سرڪارِ مدينہ، سلطانِ باقرينہ، قرارِ قلب و سينہ، فيض گنجينہ صلى الله تعالیٰ عليه واٰله وسلم جن جو ارشادِ حقيقت بُنياد آهي: ”تہ قِيامت جي ڏينهن ٻانهي جي عملن مان سڀ کان پهريون نماز جو سوال ٿيندو. جيڪڏهن اها صحيح ٿي تہ ان ڪاميابي ماڻي ۽ جيڪڏهن ان ۾ گهٽتائي رهجي وئي تہ هو ذَليل ٿيو ۽ ان کي نقصان رسيو۔“ (المعجم الاوسط للطبراني ج 3 ص 32 حديث 3782)

نَمازِي جي لاءِ نور

سرڪارِ دو عالَم، نورِ مُجَسَّم، شاهِ بَني آدم، رسولِ مُحتَشَم صلى الله تعالیٰ عليه واٰله وسلم جو ارشاد مُبارڪ آهي: ”جيڪو شخص نَماز جي حفاظت ڪندو ان جي لاءِ نماز قِيامت جي ڏينهن نور، دليل ۽ ڇوٽڪارو هوندي ۽ جيڪو ان جي حِفاظت نہ ڪندو ان جي لاءِ قِيامت جي ڏينهن نہ نور هوندو ۽ نہ دليل ۽ نہ ئي ڇوٽڪارو ۽ اهو شخص قِيامت جي ڏينهن فِرعون، قارون، هامان ۽ اُبَيّ بن

خَلَف سان گڏ هوندو.” (مسند امام احمد ج 2 ص 574 حديث 6587)

ڪنهن جو ڪنهن سان گڏ حَشر ٿيندو!

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! حضرتِ سَيِّدُنا امام محمد بن احمد ذَهبِي عَلَيهِ رَحمَةُ اللهِ القَوِي نقل ڪن ٿا: ڪجھ عُلماءِ ڪرام رحمهم الله تعالٰي فرمائن ٿا تہ بي نمازيءَ کي انهن چئن(فرعون، قارون، هامان ۽ اُبَيِ بن خلف) سان گڏ ان ڪري اٿاريو ويندو جو ماڻهو عام طور تي دولت، حڪومت، وَزارت ۽ تِجارت جي ڪري نماز کي ڇڏي ڏيندا آهن. جيڪو **حڪومت** جي مَشغُولِيّت جي سبب نماز نہ پڙهندو ان جو **فرعون** سان حشر ٿيندو جيڪو **دولت** جي ڪري نماز ڇڏيندو ان جو **قارون** سان گڏ حشر ٿيندو ۽ جيڪڏهن نماز نہ پڙهڻ جو سبب **وَزارت** هوندي تہ فرعون جي وزير **هامان** سان گڏ حشر ٿيندو ۽ جيڪڏهن **تِجارت** جي مصروفيّت جي ڪري نماز ڇڏيندو تہ ان کي مڪي شريف جي تمام وڏي ڪافر واپاري اُبَي بِن خَلَف سان گڏ قيامت جي ڏينهن اٿاريو ويندو .

(ڪتاب الڪبائر ص 21)

شديد زخمي حالت ۾ نماز

جڏهن حضرتِ سيّدُنا عمر فاروقِ اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ تي قاتلاڻو حملو ٿيو تہ عرض ڪيو ويو: يَا اَمِيرالمؤمِنِين! نماز (جو وقت آهي) فرمايائون: جي ها، ٻُڌي ونو! ”جيڪو شخص نماز کي ضايع ڪري ٿو ان جو اسلام ۾ڪو حصو ناهي.“ ۽ حضرتِ سيّدُنا عمر فاروقِ اعظم رضی اللہ تعالیٰ عنہ **شديد زخمي** هئڻ جي باوجود نماز ادا فرمائي.“ (ايضًا 22)

نَماز تي نور يا اونداهيءَ جا سبب

حضرتِ سيّدُنا عُباده بن صَامِت رضی اللہ تعالٰی عنہ کان روايت آهي ته نبيِّ رَحمت، شفيعِ اُمت، شهنشاهِ نُبُوَّت، تاجدارِ رسالت صلی اللہ تعالٰی علیہ واٰلہٖ وسلم جو فرمانِ عاليشان آهي: ”جيڪو شخص چڱي طرح وضو ڪري پوءِ نماز جي لاءِ بيهي، ان جا رُڪوع، سَجدا ۽ قِراءَت مڪمل ڪري ته نماز چوندي آهي ته الله عَزَّوَجَلَّ تنهنجي حفاظت ڪري جيئن تو منهنجي حفاظت ڪئي پوءِ ان نماز کي آسمان ڏانهن کنيو ويندو آهي ۽ ان جي لاءِ چمڪ ۽ نور هوندو آهي . پوءِ ان جي لاءِ آسمان جا دروازا کوليا ويندا آهن ايتري تائين جو ان کي الله عَزَّوَجَلَّ جي بارگاھ ۾ پيش ڪيو ويندو آهي ۽ اها نماز ان نمازي جي شَفاعت ڪندي آهي ۽ جيڪڏهن اهو ان جا رُڪوع، سجدا ۽ قِراءَت مڪمل نہ ڪري ته نماز چوندي آهي ته الله عَزَّوَجَلَّ توکي ڇڏي ڏئي جيئن تو مونکي ضايع ڪيو. پوءِ ان نماز کي اهڙيءَ طرح آسمان ڏانهن کنيو ويندو آهي جو ان تي اونداهي ڇانيل هوندي آهي ۽ ان تي آسمان جا دروازا بند ڪيا ويندا آهن پوءِ ان کي پراڻي ڪپڙي وانگر ويڙهي ان نمازيءَ جي منهن تي هنيو ويندو آهي . (ڪنزالعمال ج 7 ص 129 حديث 19049)

بُري خاتمي جو هڪ سبب

حضرتِ سيّدُنا امام بُخاري عَلَيهِ رَحمَةُ اللهِ البَارِي فرمائن ٿا ته حضرتِ سيّدُنا حُذَيفہ بن يَمان رضی اللہ تعالٰی عنہ هڪ شخص کي ڏٺو جيڪو نماز پڙهڻ وقت رڪوع ۽ سجدا پورا ادا نہ ڪري رهيو هو، ته ان

ڪي فرمايائون: ”تو جيڪا نماز پڙهي جيڪڏهن انهي نماز جي حالت ۾ مري وڃين ته حضرتِ سيّدُنا مُحَمَّد مُصطفيٰ صلى الله تعالیٰ عليه واله وسلم جن جي طريقي تي توکي موت نه ايندو.“ (صحيح بخاري ج 1 ص 284 حديث 808) سُنَنِ نَسائي جي روايت ۾ اهو به آهي ته پاڻ رضی الله تعالیٰ عنه ان کان پڇيو: ”تون ڪڏهن کان ائين نماز پڙهي رهيو آهين؟ ان چيو چاليهه سالن کان، فرمايائون: ”تون چاليهه سالن کان بلڪل نماز ئي ناهي پڙهي ۽ جيڪڏهن انهيءَ حالت ۾ توکي موت اچي ويو ته دينِ محمدي تي نه مرندين.“ (سننِ نَسائي ص 225 حديث 1309)

نَماز جو چور

حضرتِ سيّدُنا ابو قَتَادہ رضی الله تعالیٰ عنه کان روايت آهي ته سرڪارِ مدينه، قرارِ قلب وسينه، فيض گنجينه، صاحبِ مُعَطّر پسينه صلى الله تعالیٰ عليه واله وسلم جن جو فرمانِ باقرينه آهي ته ”انسانن ۾ بدترين چور اهو آهي جيڪو پنهنجي نماز ۾ چوري ڪري.“ عرض ڪيو ويو، يَارَسُولَ الله صلى الله تعالیٰ عليه واله وسلم نماز جو چور ڪير آهي؟ فرمايو: (اهو جيڪو نماز جا) رُڪوع ۽ سَجدا پورا نه ڪري.

(مسند امام احمد بن حنبل ج 8 ص 386 حديث 22705)

چور جا ٻه قسم

مُفسّرِ شَهِير حَڪِيمُ الأُمت حضرتِ مُفتي اَحمَد يَار خَان عليه رحمة المنان هن حديث جي تحت فرمائن ٿا: خبر پئي ته مال جي چور کان نماز جو چور بدتر آهي ڇو ته مال جي چور کي جيڪڏهن سزا به ملندي آهي ته ڪجهه نه ڪجهه نفعو به کڻي وٺندو آهي پر

نماز جي چور ڪي پوري سزا ملندي ان جي لاءِ نُفعي جي ڪا صورت ناهي، مال جو چور ماڻهوءَ جو حق ٿو ڦٻائي جڏهن ته نماز جو چور اللهعَزَّوَجَلَّ جو حق، اها حالت انهن جي آهي جيڪي نماز ڪي صحيح ناهن پڙهندا، ان مان اهي ماڻهو عبرت جو درس حاصل ڪن جيڪي بلڪل نماز ئي ناهن پڙهندا .

(مرأة المناجيح ج 2 ص 78)

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! اول ته ماڻهو نماز پڙهندا ئي ناهن ۽ جيڪي پڙهندا آهن انهن مان گهڻا سنّتن سکڻ جي جذبي جي گهٽتائيءَ جي ڪري اجڪلهه صحيح طريقي سان نماز پڙهڻ کان محروم رهندا آهن، هتي مختصر طور تي نماز پڙهڻ جو طريقو پيش ڪيو وڃي ٿو براءِ مدينه! تمام گهڻي غور ۽ فڪر سان پڙهو ۽ پنهنجي نمازن جي اصلاح فرمايو.

نماز جو طريقو (حنفي)

وضو ڪري قبلي ڏانهن اهڙيءَ طرح منهن ڪري بيهو جو ٻنهي پيرن جي وچ ۾ چئن آڱرين جو مُفاصلو هجي ۽ ٻئي هٿ ڪنن تائين کڻي وڃو اهڙيءَ طرح جو آڱوٺا ڪن جي پاپڙين کي لڳن ۽ آڱريون نه پاڙ ۾ مليل هجن نه بلڪل کليل بلڪ پنهنجي حالت تي نارمل (Normal) رکو ۽ هٿن جون تِريون قِبلي ڏانهن هجن نظر سجدي جي جڳهه تي هجي، پوءِ جيڪا نماز پڙهڻي آهي، ان جي نِيّت يعني دل ۾ ان جو پڪو ارادو ڪريو، ۽ زبان سان به چئي ڇڏيو ته وڌيڪ بهتر آهي (**مثال طور:**

نيّت ڪئي مون اڄ جي ظهر جي چار رڪعتون فرض نماز جي، جيڪڏهن جماعت سان پڙهي رهيا آهيو ته اهو به چئي ڇڏيو پُٺيان هن امام جي) هاڻي تڪبيرِ تَحريمه يعني اَللّٰه اَڪبَر چوندي هٿ هيٺ ڪريو ۽ دُن جي هينان اهڙيءَ طرحَ بَڌو جو ساڄي هٿ جي تِري کاٻي هٿ جي ڪَرائيءَ جي منڍ تي ۽ وچ واريون ٽي آڱريون کاٻي ڪرائيءَ جي پُٺ تي ۽ آڱوٺو ۽ ڇيچ ڪرائيءَ جي چوڌاري، هاڻي هيئن ثناء پڙهو:

ثناء

سُبْحٰنَكَ اَللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالٰى جَدُّكَ وَلَآ اِلٰهَ غَيْرُكَ

يعني پاڪ آهين تون اي الله عَزَّوَجَلَّ ۽ آءُ تنهنجي واکاڻ ڪريان ٿو، تنهنجو نالو برڪت وارو آهي ۽ تنهنجي عظمت بلند آهي ۽ توکان سواءِ ڪو معبود ناهي -

پوءِ **تعوذ** پڙهو:

اَعُوْذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْمِ۔

آءُ الله تعاليٰ جي پناهه ۾ اچان ٿو شيطان مردود کان .

پوءِ **تسميه** پڙهو:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

الله نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع)

پوءِ سڄي سورهءِ **فاتحه** پڙهو:

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِيْنَ ۙ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ ۙ مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ ؕ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِيْنُ ؕ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيْمَ ۙ صِرَاطَ الَّذِيْنَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ ۙ غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّيْنَ ۠

ترجمو ڪنزالايمان: سڀ خوبيون الله عَزَّوَجَلَّ جي لاءِ آهن جيڪو سڄي جهان وارن جو پالڻهار، نهايت مهربان ٻاجهارو، جزا جي ڏينهن جو مالڪ آهي. اسان تنهنجي ئي عبادت ڪريون ۽ توکان ئي مدد گهرون، اسان کي سڌي رستي تي هلاءِ . انهن جو رستو جن تي تو احسان ڪيو، نه (انهن جو) جن تي غضب ٿيو ۽ نه گمراهن جو.

سُورَهء **فاتحه** ختم ڪري آهستي **آمين** چئو، پوءِ ٽي آيتون يا هڪ وڏي آيت جيڪا ٽن ننڍين آيتن جي برابر هجي يا ڪا **سورت** مثال طور سورهءِ اِخلاص پڙهو:

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ ۝ قُلۡ هُوَ اللّٰهُ اَحَدٌ ۝ اَللّٰهُ الصَّمَدُ ۝ لَمۡ يَلِدۡ ۝ وَلَمۡ يُوۡلَدۡ ۝ وَلَمۡ يَكُنۡ لَّه، كُفُوًا اَحَدٌ ۝

ترجمو ڪنزالايمان: **الله** نهايت مهربان ٻاجهاري جي نالي سان (شروع).
تون فرماءِ اهو **الله** آهي اهو هڪ آهي، **الله** بي نياز آهي، نه ان جي ڪا اولاد ۽ نه اهو ڪنهن کان پيدا ٿيو، ۽ نه وري ان جو ڪو ثاني (۽ مٽ) آهي -

هاڻي الله اڪبر چوندي **رُڪُوع** ۾ وڃو ۽ گوڏن کي اهڙيءَ طرح هٿن سان پڪڙيو جو هٿن جون ترِيون گوڏن تي ۽ آڱريون چڱيءَ طرح **ڪُليل** هجن **پُٺي** وڇايل ۽ مٿو پُٺيءَ سان برابر هجي هيٺ مٿي نه هجي ۽ نظر پيرن تي هجي گهٽ ۾ گهٽ ٽي ڀيرا **رُڪوع واري تَسبِيح** يعني سُبۡحٰنَ رَبِّيَ الۡعَظِيۡم (يعني پاڪ آهي منهنجو عَظمت وارو ربّ) پوءِ **تَسمِيع** يعني سَمِعَ اللّٰهُ لِمَنۡ حَمِدَهٗ، - (يعني الله عَزَّوَجَلَّ ان جي ٻڌي ورتي جنهن ان جي واکاڻ ڪئي) چوندي **بلڪل** سڌا ٿي بيهو، ان بيهڻ کي **قَومَہ** چئبو آهي جيڪڏهن توهان **مُنفَرِد** آهيو يعني اڪيلا نماز پڙهي رهيا آهيو ته ان کان پوءِ چئو، اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا وَلَكَ الۡحَمۡد (يعني اي الله اسان جا مالڪ سڀ خوبيون تنهنجي لاءِ ئي آهن) پوءِ **اَللّٰهُ اَڪبَر** چوندي اهڙيءَ طرح **سجدي** ۾ وڃو جو اڳ ۾ گوڏا زمين تي رکو ۽ پوءِ هٿ پوءِ ٻنهي هٿن جي وچ ۾ اهڙي طرح مٿو رکو جو اڳ ۾ نڪ پوءِ پيشاني ۽ **اهو خاص**

خيال رکو تہ نڪ جي چوٽي نہ بلڪ هڏي لڳي ۽ پيشاني زمين تي ڄمي وڃي نظر نڪ تي رهي، ٻانهن کي پاسن کان، پيٽ کي رانن کان ۽ رانن کي پِنين کان الڳ رکو، (ها جيڪڏهن صَف ۾ هجو تہ ٻانهون پاسن سان لڳائي رکو) ۽ **ٻنهي پيرن جي ڏهن ئي آڱرين جو رُخ اهڙي طرح قبلي ڏانهن رهي جو ڏهن ئي آڱرين جا پيٽ** (يعني آڱرين جي ترن جا اپريل حصا) **زمين تي لڳل رهن،** هٿن جون تريون وڇايل هجن ۽ آڱريون قبلي ڏانهن هجن پر ٻانهون زمين سان لڳائي نہ رکو ۽ هاڻي گهٽ ۾ گهٽ ٽي ڀيرا **سجدي جي تسبِيح** سُبۡحٰنَ رَبِّیَ الۡاَعۡلٰی (پاڪ آهي منهنجو پروردگار سڀني کان بلند) پڙهو پوءِ مٿو اهڙي طرح کڻو جو پهريان پيشاني پوءِ نڪ ۽ پوءِ هٿ کڻو پوءِ ساڄو پير بيهاري ان جون آڱريون قبلي ڏانهن ڪري ڇڏيو ۽ کابو پير وڇائي ان تي بلڪل سڌا ٿي ويهي رهو ۽ تريون وڇائي ڪري رانن تي گوڏن وٽ اهڙيءَ طرح رکو جو ٻنهي هٿن جون آڱريون قبلي ڏانهن ۽ آڱرين جا مُنڍا گوڏن وٽ هجن، ٻنهي سجدن جي وچ ۾ ويهڻ کي **جَلسَہ** چئبو آهي، پوءِ گهٽ ۾ گهٽ هڪ ڀيرو سُبۡحٰنَ الله چوڻ جيتري مقدار برابر ترسو (ان وقفي ۾ **اَللّٰهُمَّ اغۡفِرۡلِی** يعني "اي الله عَزَّوَجَلَّ منهنجي مغفرت فرماءِ" **چوڻ مستحب آهي)** پوءِ **الله اڪبر** چوندي پهرئين سجدي وانگر **ٻيو سجدو** ڪريو، هاڻي پهريان مٿو مٿي کڻو پوءِ هٿن کي گوڏن تي رکي ڪري پيرن پر اٿي بيهو، اُٿڻ وقت بنا مجبوري جي زمين تي هٿن سان ٽيڪ نہ لڳايو، اها توهان جي هڪ رَڪعت پوري ٿي، هاڻي ٻي رڪعت ۾

بِسۡمِ اللهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡم پڙهي ڪري **اَلحَمدُ** ۽ **سورت** پڙهو ۽ اڳ وانگر **رُڪوع** ۽ **سجدا ڪريو**، **ٻئي سجدي** مان مٿو کڻڻ کان پوءِ ساڄو پير بيهاري کاٻو پير وڇائي ڪري ويهي رهو، ٻن رَڪعتن جي ٻئي سجدي کانپوءِ ويهڻ کي **قَعدَه** (يعني التَّحِيّات ۾ ويهڻ چئبو آهي)

هاڻي قعده ۾ تَشَهُد **(يعني التَّحِيّات)** پڙهو:

اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَ الصَّلَوَاتُ وَ الطَّيِّبٰتُ ط اَلسَّلَامُ عَلَيۡكَ اَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحمَةُاللهِ وَبَرَكَاتُهٗ ط اَلسَّلَامُ عَلَيۡنَا وعَلٰى عِبَادِ اللهِ الصّٰلِحِيۡنَ ط اَشۡهَدُ اَنۡ لَّآ اِلٰـهَ اِلَّا اللهُ وَ اَشۡهَدُ اَنَّ مُحَمَّدًا عَبۡدُهٗ وَرَسُوۡلُهٗ ط

ترجمو: "سڀئي قولي، فعلي ۽ مالي عبادتون **الله** عَزَّوَجَلَّ جي لاءِ ئي آهن، سلام هجي توهان تي اي نبي، ۽ **الله** عَزَّوَجَلَّ جون رحمتون ۽ برڪتون، سلام هجي اسان تي ۽ **الله** عَزَّوَجَلَّ جي نيڪ ٻانهن تي، آءٌ گواهي ڏيان ٿو تہ **الله** عَزَّوَجَلَّ کان سواءِ ڪوبہ معبود ناهيءِ آءٌ گواهي ڏيان ٿو، محمد صَلَّى اللهُ تَعَالٰى عَلَيهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّم ان جا ٻانها ۽ رسول آهن .

جڏهن تَشَهُد ۾ لفظ **"لا"** تي پهچو تہ ساڄي هٿ جي وچين آڱر ۽ آڱوٺي جي گولائي ٺاهيو ۽ چيچ ۽ ان سان مليل آڱر کي ترِيءَ سان ملائي ڇڏيو ۽ (اشهد اَنۡ کان فورًا پوءِ) لفظ **لَآ** چوندي ئي شهادت واري آڱر کڻو پر ان کي هيڏي هوڏي نہ لوڏيو ۽ لفظ **اِلَّا** تي هيٺ ڪري ڇڏيو ۽ جلدي سڀئي آڱريون سڌيون ڪري ڇڏيو، هاڻي جيڪڏهن ٻن کان وڌيڪ رڪعتون پڙهڻيون هجن تہ **اَللهُ اَكبَر** چوندي اٿي بيهو جيڪڏهن فرض نماز پڙهي رهيا آهيو تہ ٽين ۽ چوٿين رڪعت جي قِيام ۾ بِسۡمِ اللهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡم ۽ **اَلحَمد** شريف پڙهو، ۽ هاڻي سورت ملائڻ جي ضرورت ناهي، باقي رڪن بہ ائين ئي پورا ڪريو ۽ جيڪڏهن سنّت ۽ نفل هجن تہ سورهءِ فاتحه کان پوءِ

سورت بہ ملايو (ها جيڪڏهن امام جي پُنيان نماز پڙهي رهيا آهيو تہ ڪنهن بہ رڪعت جي قِيام ۾ قِراءَت نہ ڪريو خاموش بيٺا رهو) پوءِ چار ئي رَڪعتون پوريون ڪري **قَعدَهءِ اَخِيره** ۾ **تَشَهُد** ڪان پوءِ **دُرُودِ ابراهيم** عَلَيهِ الصلوٰة وَالسلام پڙهو :

دُرُودِ اِبرَاهِيم

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيْمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ ط اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلٰى مُحَمَّدٍ وَّ عَلٰى اٰلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلٰى اِبْرٰهِيْمَ وَ عَلٰى اٰلِ اِبْرٰهِيْمَ اِنَّكَ حَمِيْدٌ مَّجِيْدٌ۔ ط

ترجمو: اي الله عَزَّوَجَلَّ درود موڪل (اسان جي سردار) محمد تي ۽ سندن آل تي جهڙي طرح تون درود موڪليو (سيدنا) ابراهيم تي ۽ سندن آل تي بيشڪ تون ساراهيل بزرگي وارو آهين، اي الله عَزَّوَجَلَّ برڪت نازل ڪر (اسان جي سردار) محمد تي ۽ سندن آل تي جهڙي طرح تون برڪت نازل ڪئي (سيدُنا) ابراهيم ۽ سندن آل تي بيشڪ تون ساراهيل بزرگي وارو آهين.

پوءِ ڪا بہ **دعاءِ ماثُوره** پڙهو مثال طور هيءَ دعا پڙهو:

اَللّٰهُمَّ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّ فِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّ قِنَا عَذَابَ النَّارِ۔

اي الله عَزَّوَجَلَّ! اي ربّ اسان جا اسان ڪي دنيا ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان ڪي آخرت ۾ ڀلائي ڏي ۽ اسان ڪي دوزخ جي عذاب ڪان بچاءِ .

پوءِ نماز ختم ڪرڻ لاءِ اڳ ۾ ساڄي ڪلهي جي طرف مُنهن ڪري اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَ رَحْمَةُ الله چئو ۽ اهڙي طرح کابي طرف، هاڻي نماز ختم ٿي .

(بهار شريعت ج 1 ص 504 تا 506 وغيره)

اِسلامي ڀينرن جي نماز ۾ ڪجهہ فرق آهي

ذڪر ڪيل نماز جو طريقو امام يا اڪيلي مرد جو آهي اسلامي ڀينرون تڪبيرِ تحريمه جي وقت هٿ ڪلهن تائين کڻن ۽ چادر کان ٻاهر نہ ڪڍن. قيام ۾ کاٻي ترِي سيني تي ڇاتي جي هيٺان رکي ان جي مٿان ساڄي ترِي رکو، رُڪوع ۾ ٿورو جهڪو يعني ايترو جو گوڏن تي هٿ رکو، زور نہ ڏيو ۽ گوڏن کي نہ پڪڙيو ۽ آڱريون مليل ۽ پير جهڪيل رکو، مردن وانگر بلڪل سڌا نہ ڪريو سجدو سميٽجي ڪريو يعني ٻانهون پاسن سان پيٽ رانن سان ۽ رانون پِنين سان ۽ پِنيون زمين سان ملائي ڇڏيو. ۽ ٻئي پير پوئتي ڪڍي ڇڏيو ۽ قَعدي ۾ ٻئي پير ساڄي پاسي ڪڍي ڇڏيو ۽ ويهڻ واري جڳهه جي کاٻي پاسي تي ويهو ۽ ساڄو هٿ ساڄي ران جي وچ ۾ ۽ کاٻو هٿ کاٻي ران جي وچ تي رکو، باقي سڄو طريقو ساڳيو ئي آهي .

(ردالمحتار ج2 ص 259، فتاويٰ عالمگيري ج 1 ص 74)

ڌيان ڏيو!

اسلامي ڀائرن ۽ اسلامي ڀينرن جي ڏنل هن نماز جي طريقي ۾ ڪجهه ڳالهيون فرض آهن جو ان کان سواءِ نماز ٿيندي ئي نہ، ڪجهہ واجب آهن جو انهن کي ڄاڻي واڻي ڇڏڻ گناهہ ۽ توبهہ ڪرڻ ۽ نماز کي ورائي پڙهڻ واجب ۽ ڀُل ۾ رهجي وڃڻ سان سجدهءِ سهو واجب آهي ۽ ڪجهہ سنّتِ مُؤَڪّده

آهن جنهن جي ڇڏڻ جي عادت بڻائڻ گناهه آهي ۽ ڪجهه **مُستحب** آهن جو جنهن جو ڪرڻ ثواب ۽ نه ڪرڻ گناهه ناهي .
(بهارِشريعت ج 1 ص 507 وغيره)

”ياالله“ جي ڇهن اکرن جي نسبت سان
نماز جا ڇهه 6 شرط

﴿1﴾ **طهارت:** نمازي جو جسم، ڪپڙا ۽ جنهن جڳهه تي نماز پڙهي رهيو آهي ان جڳهه جو هر قسم جي نجاست (ناپاڪي) ڪان پاڪ هئڻ ضروري آهي . (شرح الوقايه ج 1 ص 156)

﴿2﴾ **سِتر عورت:** (1) مرد لاءِ دُن ڪان وٺي گوڏن سميت جسم جو سڄو حصو ڍڪيل هئڻ لازمي آهي جڏهن ته عورت جي لاءِ هنن پنجن عُضون: چهرو، ٻنهي هٿن جي ترين ۽ ٻنهي پيرن جي ترن ڪان سواءِ سڄو جسم ڍڪڻ لازمي آهي (درالمختار ج 2 ص 95) پر جيڪڏهن ٻئي هٿ(ڪراين تائين)، پير (پيڏين تائين) بلڪل ظاهر هجن ته هڪ **مُفتيٰ** به قول مطابق نماز صحيح آهي (2) جيڪڏهن اهڙا سنها ڪپڙا پاتل هجن جن سان جسم جو اهو حصو جنهن کي نماز ۾ ڍڪڻ فرض آهي نظر اچي يا جسم جي رنگت ظاهر ٿئي ته نماز نه ٿيندي. (بهارِشريعت ج 1 ص 480 فتاويٰ عالمگيري ج 1 ص58) (3) اڄڪلهه سنهن ڪپڙن جو رواج وڌي رهيو آهي. اهڙن سنهن ڪپڙن جو پاجامو يا سلوار پائڻ جنهن سان ران يا اوگهڙ جو ڪو حصو ڏسڻ ۾ ايندو هجي نماز ڪان علاوه به پائڻ **حرام** آهي.(بهارِشريعت ج 1 ص 480) (4) ٿُلها ڪپڙا جن سان جسم جو رنگ ته

ڏسڻ ۾ نہ ايندو هجي پر جسم سان ائين چنبڙيل هجي جو ڏسڻ سان عُضوي جي بيهڪ معلوم ٿيندي هجي اهڙن ڪپڙن سان جيتوڻيڪ نماز ٿي ويندي پر ان عُضوي ڏانهن بين ڪي ڏسڻ جائز ناهي. (ردالمحتارج2 ص103) اهڙا ڪپڙا ماڻهن جي سامهون پائڻ منع آهي ۽ عورتن لاءِ تہ بدرجهءِ اَوليٰ (اجا وڌيڪ) منع آهي. (بهارِشريعت ج 1 ص 480) (5) ڪجھ عورتون مَلمَل وغيره جي سنهي چادر نماز ۾ پائينديون آهن جنهن سان وارن جي ڪاراڻ نظر ايندي آهي يا اهڙا ڪپڙا پائينديون آهن جن سان عُضون جو رنگ نظر ايندو آهي اهڙن ڪپڙن ۾ بہ نماز ناهي ٿيندي .

﴿3﴾ اِستِقبالِ قِبلہ: يعني نماز ۾ **قِبلي** يعني ڪعبي ڏانهن منهن ڪرڻ (1) نمازيءَ بنا ڪنهن عذر جي ڄاڻي واڻي **قبلي** کان سينو ڦيرائي ڇڏيو جيتوڻيڪ جلد ئي **قبلي** ڏانهن ٿي ويو، نماز فاسد ٿي وئي ۽ جيڪڏهن ڄاڻي واڻي نہ ڦيرايائين ۽ ٿي پيرا **سبحٰن الله** چوڻ جي وقفي کان اڳ ۾ واپس **قِبلي** رخ ٿي ويو تہ فاسد نہ ٿي.(منية المصلي ص 193 البحر الرائق ج 1 ص 497) (2) جيڪڏهن رُڳو منهن **قِبلي** کان ڦيريائين تہ واجب آهي تہ جلدي **قبلي** ڏانهن منهن ڪري وٺي ۽ ان سان نماز نہ ٽُٽندي پر بنا عُذر جي ائين ڪرڻ مَڪروهِ تحريمي آهي. (المرجع السابق) (3) جيڪڏهن اهڙي جڳھ تي آهيو جتي **قبلي** جي شناخت جو ڪو ذريعو ناهي نہ ڪو اهڙو مسلمان آهي جنهن کان پُڇي ڪري معلوم ڪري سگھجي تہ تَحَرّي ڪيو (يعني سوچيو تہ جنهن طرف **قبلو** هجڻ تي

دل مطمئن ٿئي ان طرف ئي رخ ڪيو جو توهان جي حق ۾ اهو ئي **قبلو** آهي) (درمختار و ردالمحتار ج 2 ص 143) (4) **تَحَرّي** ڪري نماز پڙهيائين پوءِ خبر پئي ته **قِبلي** ڏانهن نماز نه پڙهي هئي اها نماز ٿي وئي ورائي پڙهڻ جي حاجت ناهي. (تنويرالابصار ج 2 ص 143) (5) **هڪ شخص تَحَرّي ڪري** (سوچي) **نماز پڙهي رهيو هو ٻيو ان کي ڏسي ڪري انهيءَ طرف نماز پڙهندو ته نه ٿيندي ٻئي جي لاءِ به تَحَرّي ڪرڻ جو حڪم آهي .** (ردالمحتار ج 2 ص 143)

﴿4﴾ **وقت:** يعني جيڪا نماز پڙهڻي آهي ان جو وقت هئڻ ضروري آهي. مثال طور اڄ جي عصر جي نماز ادا ڪرڻي آهي ته اهو ضروري آهي ته عصر جو وقت شروع ٿي وڃي جيڪڏهن عصر جو وقت شروع ٿيڻ کان اڳ ۾ ئي پڙهي ڇڏيائين ته نماز نه ٿيندي.

(1) عام طور تي مسجدن ۾ **نظامُ الاوقات** جا نقشا لڳل هوندا آهن انهن ۾ جيڪي مُستَنَد تَوقِيّت دانن جا مُرتَب ڪيل ۽ علماءِ اهلسنّت جا تصديق ڪيل هجن ته انهن مان نماز جو وقت معلوم ڪرڻ ۾ سهولت رهندي آهي (2) **اسلامي ڀينرن** لاءِ اول وقت ۾ فجر جي نماز اد ڪرڻ **مُستَحَب** آهي ۽ باقي نمازن ۾ بهتر اهو آهي ته مردن جي جماعت جو انتظار ڪن جڏهن جماعت ٿي وڃي ته پوءِ پڙهن . (درمختار ج 2 ص 30)

ٽي مڪروهه وقت: (1) سج اُڀرڻ کان ويهه منٽ پوءِ تائين (2) سج لهڻ کان ويهه منٽ پهريان (3) نِصفُ النَّهار يعني ضحوهءِ

ڪُبريٰ کان وٺي زوال (يعني سج جي زوال) تائين.انهن ٽنهي وقتن ۾ ڪا نماز جائز ناهي نه فرض نه واجب نه نفل نه قضا. ها جيڪڏهن ان ڏينهن جي عصر جي نماز نه پڙهي هجي ۽ مَڪروهه وقت شروع ٿي ويو ته پڙهي وٺي البت ايتري دير ڪرڻ حرام آهي . (بهارِ شريعت ج 1 ص 454،درمختار ج 2 ص 37،عالمگيري ج 1 ص 52)

نماز جي دوران مڪروهه وقت داخل ٿي وڃي تہ؟

سج لهڻ کان گهٽ ۾ گهٽ 20 مِنٽ اڳ ۾ عصر جي نماز جو سلام ڦيريو وڃيۦ اعليٰ حضرت امام احمد رضا خان عليه رحمة الرحمٰن فرمائن ٿا: عصر جي نماز ۾ جيتري دير ٿئي اوترو اَفضل آهي جڏهن ته مڪروه وقت (اچڻ) کان پهرين پهرين ختم ٿي وڃي. (فتاويٰ رضويه شريف تخريج شده ج 5 ص 156) پوءِ جيڪڏهن ان اِحتِياط ڪيو ۽ نماز ڊگهي ڪئي ايتري تائين جو ڪراهت جو وقت وچ نماز ۾ اچي ويو تڏهن به ان تي اعتراض ناهي .
(فتاويٰ رضويه شريف تخريج شده ج 5 ص 139)

﴿5﴾ **نِيت:** نيّت دل جي پڪي ارادي جو نالو آهي (تنويرالابصار ج 2 ص 111) (1) زبان سان نيّت ڪرڻ ضروري ناهي البت دل ۾نيّت حاضر هوندي زبان سان چوڻ بهترآهي . (فتاويٰ عالمگيري ج 1 ص 65)
عربي ۾ چوڻ ضروري ناهي سنڌي وغيره ڪنهن به زبان ۾ چئي سگهو ٿا.(ملخص از درمختار ج 2 ص 113) (2) نيّت ۾ زبان سان چوڻ جو اعتبار ناهي يعني جيڪڏهن دل ۾ مثال طور ظهر جي نيّت

هجي ۽ زبان مان عصر جو لفظ نڪتو تڏهن بہ ظهر جي نماز ٿي وئي. (ايضاً 112) (3) نيّت جو اَدنيٰ (يعني گهٽ ۾ گهٽ) درجو اهو آهي تہ جيڪڏهن ان وقت ڪو پُڇا ڪري تہ ڪهڙي نماز پڙهين ٿو؟ تہ هڪدم ٻُڌائي . جيڪڏهن حالت اها رهي جو سوچي ٻُڌائيندو تہ نماز نہ ٿي. (ايضاً 112) (4) فرض نماز ۾ فرض جي نيّت بہ ضروري آهي مثال طور دل ۾ اها نيّت هجي تہ اڄ جي ظهرؑ جي فرض نماز پڙهان ٿو. (درمختار، ردالمحتار ج 2 ص 117) (5) اَصَّح (يعني صحيح) اهو آهي تہ نَفل، سنّت ۽ تَراوِيح ۾ مُطّلَق نماز جي نيّت ڪافي آهي پر اِحتِياط اهو آهي تہ تَراويح ۾ تراويح جي يا وقت جي سنّت جي نيّت ڪري ۽ باقي سنّتن ۾ سنّت يا سرڪارِ مدينہ صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم جي پيروي جي نيّت ڪري ڇاڪاڻ جو ڪجھ مَشائخ ڪرام رحمهم الله تعالىٰ انهن ۾ مُطّلَق نماز جي نيّت کي ناڪافي قرار ڏين ٿا. (منية المصلي ص 225) (6) نفل نماز ۾ رُڳو نماز جي نيّت ڪافي آهي جيتوڻيڪ نَفل چوڻ نيّت ۾ نہ هجي (درمختار و ردالمحتار ج 2 ص 116) (7) اهو چوڻ تہ منهن منهنجو قبلي شريف ڏانهن آهي شرط ناهي. (درمختار ج 2 ص 129) (8) اِقتِداء ۾ مقتدي جو هيئن نيّت ڪرڻ بہ جائز آهي تہ جيڪا نماز اِمام جي آهي اها ئي نماز منهنجي آهي. (عالمگيري ج 1 ص 67) (9) **جنازي نماز جي نيّت اها آهي ”نماز واسطي الله عزوجل جي، دعا واسطي هن مَيِّت جي.“** (درمختار، ردالمحتار ج 2 ص 126) (10) واجب ۾ واجب جي نيّت ڪرڻ ضروري آهي ۽ ان کي مُعَيَّن يعني خاص بہ ڪريو مثال طور عيدُالْفِطر، عيدُالْاَضحيٰ،

نذر، طَواف کان پوءِ واري نماز (واجِبُ الطَّواف) يا اها نفل نماز جنهن کي ڄاڻي واڻي فاسد ڪئي وئي هجي ڇو ته ان جي قضا به واجب ٿي ويندي آهي. (ردالمحتار ج 2 ص 119) (11) **شُڪراني جو سجدو** جيتوڻيڪ نفل آهي پر ان ۾ به نيّت ضروري آهي مثال طور دل ۾ اها نيّت هجي ته آءُ شڪراني جو سجدو ڪريان ٿو. (ايضاً) (12) **سجدهءِ سَهُو** ۾ به"**صاحبِ نهرالفائق**" جي نزديڪ نيّت ضروري آهي (ايضًا) يعني ان وقت دل ۾ اها نيّت هجي آءُ سجدهءِ سَهُو ڪريان ٿو.

﴿6﴾ تڪبيرِ تحريمه: يعني نماز کي "الله اڪبر" چئي شروع ڪرڻ ضروري آهي. (بهار شريعت ج 1 ص 500)

"بسم الله" جي ستن اکرن جي نسبت سان نماز جا ست فرض

(1) تَڪبيرِ تَحَرِيمه (2) قِيام (3) قِراءَت (4) رُڪُوع (5) سَجدا (6) قَعَدہ اَخِيرَه (7) خُرُوجِ بِصُنعِه (بهار شريعت ج 1 ص 507.درمختار ج 2 ص 158،)

﴿1﴾ تَڪبيرِ تَحريمه: حقيقت ۾ تڪبيرِ تَحَرِيمه (يعني تڪبيرِ اُولیٰ) نماز جي شرطن مان آهي پر نماز جي رڪنن سان بلڪل مليل آهي ان لاءِ ان کي نماز جي فرضن ۾ شمار ڪيو ويو آهي. (غنية المستملي ص 256) (1) مُقتَدي تڪبيرِ تحريمه جو لفظ "الله" امام سان گڏ چيو پر "اڪبر" امام کان اڳ ۾ ختم ڪيائين ته نماز نه ٿيندي. (عالمگيري ج 1 ص 68) (2) امام اڳ ۾ ئي رُڪُوع ۾ هو ۽ مُقتَدي تڪبيرِ تحريمه چوندو رڪوع ۾ ويو يعني تڪبير ان

وقت ختم ڪيائين جو هٿ وڌائي تہ گوڏن تائين پهچي وڃن (ان صورت ۾) نماز نہ ٿيندي . (عالمگيري ج 1 ص 69 ردالمحتار ج 2 ص176) اهڙن موقعن تي قاعدي مطابق اڳ ۾ بيني بيني تڪبيرِ تحريمه چئي ونو ۽ ان ڪان پوءِ الله اڪبر چوندي رُڪوع ڪريو، امام سان گڏ جيڪڏهن رڪوع ۾ معمولي بہ شرڪت ٿي وئي تہ رَڪعت ملي وئي، جيڪڏهن توهان جي رڪوع ۾ داخل ٿيڻ ڪان اڳ ۾ امام اٿي بينو تہ رڪعت نہ ملي. (3) جيڪو شخص تڪبير جي تَلَفُّظ ڪي ادا نہ ڪري سگهندو هجي مثال طور گونگو هجي يا ڪنهن ٻئي سبب جي ڪري زبان بند ٿي وئي هجي ان تي تَلَفُّظ لازم ناهي، دل ۾ ارادو ڪافي آهي.(درمختار ج 2 ص 220) (4) **لفظ الله** ڪي آلله يا اڪبر ڪي آڪبر يا اَڪبار چيو ويو تہ نماز نہ ٿيندي بلڪ جيڪڏهن انهن جي فاسد معنيٰ سمجهي ڪري چاڻي واڻي چيائين تہ ڪافر آهي. (درمختار ج 2 ص 218) نمازين جو تعداد گهٽو هجڻ جي صورت ۾ پوئتي آواز پهچائڻ وارن مُڪَبِّرن جي اڪثريت علم جي گهٽتائيءَ جي ڪري اَڪثر "اَڪبر" ڪي "اَڪبَار"چوندي ٻُڌڻ ۾ ايندي آهي اهڙيءَ طرح انهن جي پنهنجي نماز بہ ٻڃي پوندي آهي ۽ گڏوگڏ انهن جي بہ جيڪي انهن جي آواز تي نماز جا رُڪن ادا ڪندا آهن انهن جي نماز بہ ٽُٽي پوندي آهي تنهن ڪري بنا سکڻ جي ڪڏهن بہ مُڪَبّر نہ ٿيڻ کپي (5) پهرين رَڪعت جو رُڪوع ملي ويو تہ **تڪبيرِ اُوّليٰ** جي فضيلت ملي وئي . (عالمگيري ج 1 ص 69)

﴿2﴾ **قيام:** (1) گهٽ ۾ گهٽ قيام جي حد اها آهي ته هٿ وڌائي ته گوڏن تائين نه پهچن ۽ پورو قيام اهو آهي ته سڌو ٿي بيهي. (درمختار، ردالمحتار ج 2 ص 163) (2) **قيام** ايتري دير تائين آهي جيتري دير تائين قِراءَت آهي. فرض قِراءَت جيترو قِيام به فرض، واجب جيترو واجب ۽ سنّت جيترو سنّت آهي. (ايضًا) (3) فرض، وِتر، عيدن، ۽ فجر جي سنّت ۾ قيام فرض آهي. جيڪڏهن بنا ڪنهن صحيح عُذر جي ڪو اهي نمازون ويهي ڪري ادا ڪندو ته نه ٿينديون. (ايضًا) (4) بيهڻ سان رُڳو ٿوري تڪليف ٿيڻ عُذر ناهي پر قيام ان وقت ساقط (معاف) ٿيندو جڏهن بيهي نه سگهي يا سجدو نه ڪري سگهي يا بيهڻ يا سجدو ڪرڻ سان زخم وهي ٿو يا بيهڻ سان قطرو اچي ٿو يا اوگهڙ جو چوٿون حصو کلي ٿو يا قراءَت ڪان مجبور محض (يعني پڙهڻ ڪان بلڪل عاجز) ٿي وڃي ٿو. يا بيهي ته سگهي ٿو پر ان سان بيماري وڌي ٿي يا دير سان صحيح ٿيندو يا ناقابل برداشت تڪليف ٿيندي ته ويهي ڪري پڙهي. (غنية ص 267، 261) (5) جيڪڏهن لَٺ (يا گهوڙيُن) خادم يا ڀت تي ٽيڪ لڳائي بيهڻ ممڪن ٿي سگهي ته فرض آهي ته بيهي ڪري پڙهي . (غنية ص 261) (6) جيڪڏهن رُڳو ايترو بيهڻ ممڪن آهي جو بيٺي بيٺي تڪبيرِ تحريمه چئي وٺندو ته فرض آهي بيهي ڪري الله اڪبر چئي ۽ پوءِ بيهڻ ممڪن نه هجي ته ويهي رهي . (غنية ص 262)

خبردار! ڪي ماڻهو معمولي تڪليف (يا زخم) جي ڪري

فرض نمازون ويهي پڙهندا آهن اهي هن شَرعِي حُڪم تي غور ڪن، جيتريون نمازون بيهي سگهڻ جي طاقت هوندي ويهي ادا ڪيون آهن انهن ڪي ورائي پڙهڻ فرض آهي، ائين ئي هونئن ته بيهي نه پئي سگهيا پر لٺ، ڀت يا ماڻهو جي ٽيڪ تي بيهڻ ممڪن هو پر ويهي ڪري پڙهندا رهيا ته انهن جون به نمازون نه ٿيون انهن ڪي ورائي پڙهڻ فرض آهي. (ملخص از بهارشريعت ج 1 ص 511) عورتن لاءِ به اهو ئي حڪم آهي اهي به بنا شَرعِي اجازت جي ويهي ڪري نماز نه ٿيون پڙهي سگهن. ڪجھ مسجدن ۾ ڪرسين جو انتظام به هوندو آهي ڪجھ ڪُراڙا وغيره ان تي ويهي ڪري فرض نماز پڙهندا آهن حالانڪ پنڌ ايندا آهن، نماز کان پوءِ بيني بيني ڳالھ ٻولھ به ڪري ويندا آهن. اهڙا ماڻهو جيڪڏهن بنا شرعي اجازت جي ويهي نمازون پڙهندا ته انهن جون نمازون نه ٿينديون . (8) بيهي ڪري پڙهڻ جي طاقت هجي ته تڏهن به ويهي نفل پڙهي سگهجن ٿا پر بيهي ڪري پڙهڻ افضل آهي جو حضرتِ سيّدُنا عبدالله بن عَمرو رضي الله تعالیٰ عنه کان روايت آهي ته رَحمتِ عالَم،نورِ مُجَسَّم، شاهِ بني آدم، رَسُولِ مُحتَشَم صلی الله تعالیٰ علیه واٰله وسلم جن ارشاد فرمايو: ويهي پڙهڻ واري جي نماز بيهي پڙهڻ واري جو اڌ (يعني اڌ ثواب) آهي (صحيح مسلم ص 370 حديث 735) پر عُذر جي ڪري ويهي پڙهي ته ثواب ۾ گهٽتائي نه ٿيندي . اڄڪلھ جيڪو عام رواج پئجي ويو آهي ته نفل ويهي پڙهندا آهن ءُ ظاهر ۾ ته ائين ٿو لڳي ته شايد ويهي پڙهڻ کي افضل

سمجھندا آھن ۽ جيڪڏھن ائين آھي تہ انھن جو خيال غلط آھي. وِتر کان پوءِ جيڪي ٻہ رڪعت نفل پڙھبا آھن انھن جو بہ اھو ئي حڪم آھي تہ ويھي ڪري پڙھڻ افضل آھي . (بهارِ شريعت ج 1 ص 670)

قِراءَت: (1) قِرَاءَت اھا آھي تہ سڀ اکر مَخارِج سان ادا ڪيا وڃن جو ھر اکر ٻئي کان واضح طور تي نمايان ٿي وڃي . (عالمگيري ج 1 ص 69) (2) آھستي پڙھڻ ۾ بہ اھو ضروري آھي تہ پاڻ ٻُڌي وٺي. (ايضاً) (3) جيڪڏھن اکر تہ صحيح ادا ڪيا پر ايترا آھستي جو پاڻ نہ ٻُڌائين ۽ ڪا رُڪاوٽ مثال طور گوڙ ۽ شور نہ ھجي ۽ ان کان علاوه وڏي آواز سان ٻُڌڻ جي بيماري بہ نہ ھجي تہ نماز نہ ٿي. (عالمگيري ج 1 ص 69) (4) جيتوڻيڪ پاڻ ٻُڌڻ ضروري آھي پر اھو بہ احتياط ڪريو تہ سِرّي (يعني آھستي قِراءَت واري) نمازن ۾ قِراءَت جو آواز ٻين تائين نہ پھچي، اھڙيءَ طرح تسبيحن وغيره ۾ بہ خيال رکو (5) نماز کان علاوه بہ جتي ڪجھ چوڻ يا پڙھڻ مقرر ٿيل آھي ان مان بہ اھا ئي مراد آھي تہ گھٽ ۾ گھٽ ايترو آواز ھجي جو پاڻ ٻُڌي سگھي مثال طور طلاق ڏيڻ، آزاد ڪرڻ يا جانور ذبح ڪرڻ جي لاءِ الله عَزَّوَجَلَّ جو نالو وٺڻ ۾ ايترو آواز ضروري آھي جو پاڻ ٻُڌي سگھي. (ايضاً) دُرُود شريف وغيره اَوراد پڙھندي بہ گھٽ ۾ گھٽ ايترو آواز ھئڻ گھرجي جو پاڻ ٻُڌي سگھي تڏھن ئي ان کي پڙھڻ چئبو. (6) مُطلقاً (يعني ڪابہ) ھڪ آيت پڙھڻ فرض جي ٻن رڪعتن ۾ ۽

وِتُر، سنّتن ۽ نفلن جي هر رڪعت ۾ امام ۽ مُنۡفَرِد (يعني اڪيلو نماز پڙهڻ واري) تي فرض آهي. (مراقي الفلاح ص 51) (7) مُقتَدي لاءِ نماز ۾ قِراءَت جائز ناهي نہ سورۃُ الفاتحه نہ ڪا آيت. نہ سِرّي (يعني آهستي قِراءَت واري) نماز ۾ نہ جَهۡري (يعني بلند آواز سان قِراءَت واري) نماز ۾. امام جي قِراءَت مقتدي جي لاءِ بہ ڪافي آهي. (مراقي الفلاح ص 51) (8) فرض جي ڪنهن رڪعت ۾ قِراءَت نہ ڪئي يا رُڳو هڪ ۾ ڪئي تہ نماز فاسد ٿي وئي. (عالمگيري ج 1 ص 69) (9) فرضن ۾ آهستي آهستي قِراءَت ڪري ۽ تراويح ۾ وچٿري انداز ۾ ۽ رات جي نفلن ۾ جلدي پڙهڻ جي اجازت آهي پر ائين پڙهي جو سمجهہ ۾ اچي سگهي يعني گهٽ ۾ گهٽ مَد جو جيڪو درجو قارِين رکيو آهي ان کي ادا ڪري نہ تہ حرام آهي، ان ڪري جو تَرتِيل سان (يعني رڪجي رڪجي) قرآن پڙهڻ جو حڪم آهي. (درمختار ، ردالمحتار ج 2 ص 320) اڄڪلهہ جا گهڻا حافظ ائين پڙهندا آهن جو مَد جو ادا ٿيڻ تہ وڏي ڳالهہ آهي يَعۡلَمُونَ تَعۡلَمُونَ کان سواءِ ڪنهن لفظ جي خبر ناهي پوندي، نہ ئي اکرن کي صحيح پڙهيو ويندو آهي، بلڪ جلدي ۾ لفظن جا لفظ کائي ويندا آهن ۽ ان تي فخر ڪيو ويندو آهي تہ فلاڻو ايترو جلدي پڙهندو آهي! حالانڪہ ائين قرآن شريف پڙهڻ حرام ۽ سخت حرام آهي . (بهارِ شريعت ج 1ص 547)

اکرن جي صحيح ادائگي ضروري آهي

گهڻا ماڻهو ط، ت، س، ص، ث، ا، ء، ع، ه، ح ، ض، ذ، ظ،

۾ ڪو فرق ناهن ڪندا، ياد رکو! اکر بدلجي وڃڻ سان جيڪڏهن معنيٰ فاسد ٿي وئي ته نمازنه ٿيندي . (بهارِ شريعت حصو 3 ص 125) مثال طور جنهن سُبۡحٰنَ رَبِّیَ الۡعَظِیۡم ۾ عظيم ڪي عَزِیۡم (ظ بدران ز) پڙهي ڇڏيو ته نماز ٽُٽي وئي تنهنڪري، جنهن کان "عظيم" صحيح ادا نه ٿئي اهو سُبۡحٰنَ رَبِّیَ الۡکَرِیۡم پڙهي .

(قانونِ شريعت حصو 1 ص 105 ردالمحتار ج 2 ص 242)

خبردار! خبردار! خبردار!

جنهن کان اکر صحيح ادا نه ٿا ٿين ان جي لاءِ ٿوري دير مَشق ڪرڻ ڪافي ناهي بلڪ لازمي آهي ته انهن ڪي سکڻ جي لاءِ رات ڏينهن پوري ڪوشش ڪرڻ گهرجي ۽ جيڪڏهن صحيح پڙهڻ واري جي پُٺيان نماز پڙهي سگهي ٿو ته فرض آهي ته ان جي پُٺيان پڙهي يا اهي آيتون پڙهي جنهن جا اکر صحيح ادا ڪري سگهندو هجي ۽ اهي ٻئي صورتون ٿي نه سگهن ته ڪوشش واري زماني ۾ ان جي پنهنجي نماز ٿي ويندي. اڄڪلهه ڪيترائي ماڻهو ان بيماري ۾ مبتلا آهن جو نه انهن ڪي قرآن صحيح پڙهڻ ايندو آهي نه سکڻ جي ڪوشش ڪندا آهن. ياد رکو! ائين نمازون برباد ٿينديون آهن (ملخص از بهارِ شريعت ج 1 ص 570) جنهن رات ڏينهن ڪوشش ڪئي پر سکڻ ۾ ناڪام رهيو، جيئن ڪجهه ماڻهن کان صحيح اکر ادا ٿيندا ئي ناهن ان جي لاءِ لازمي آهي ته رات ڏينهن سکڻ جي ڪوشش ڪري ۽ ڪوشش جي زماني ۾ هو **مَعذُور** آهي ان جي پنهنجي نماز ته ٿي ويندي

پر صحيح پڙهڻ وارن جي اِمامت نہ ٿو ڪرائي سگهي. ها جيڪي اڪر ان جا پنهنجا غلط آهن اهي ئي ٻين جا بہ غلط هجن تہ ڪوشش جي زماني ۾ اهڙن جي امامت ڪري سگهي ٿو ۽ جيڪڏهن ڪوشش بہ نہ ٿو ڪري تہ پاڻ ان جي پنهنجي نماز ئي نہ ٿي ٿئي تہ ٻين جي هن جي پُنيان ڪيئن ٿيندي!

(ماخوذ از فتاوىٰ رضويه ج 6 ص 254)

مدرسة المدينه

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! توهان قِرَاءَت جي اَهمِيّت جو بخوبي اندازو لڳايو هوندو. واقعي اهو مسلمان وڏو بدنصيب آهي جيڪو صحيح قرآن مجيد پڙهڻ نہ ٿو سڪي. **الحمدلله** عَزَّوَجَلَّ تبليغ قرآن ۽ سنّت جي عالمگير غير سياسي تحريڪ ”**دعوتِ اسلامي**“ جا بيشمار مدرسا ”**مدرسةُالمدينه**“ جي نالي سان قائم آهن، انهن ۾ مَدَني مُنّن ۽ مدني مُنّين کي قرآن مجيد حِفظ ۽ ناظره جي مفت تعليم ڏني ويندي آهي ۽ پڻ بالغن کي عام طور تي عشاءَ جي نماز کان پوءِ حرفن جي صحيح ادائگي سان گڏوگڏ سنّتن جي تربيت ڏني ويندي آهي. ڪاش! قرآن جي تعليم جي هر گهر ۾ ڌوم مچي وڃي. ڪاش! هر اهو اسلامي ڀاءُ جيڪو صحيح قرآن پاڪ پڙهڻ ڄاڻي ٿو اهو ٻئي اسلامي ڀاءُ کي سيکارڻ شروع ڪري ڇڏي. اسلامي ڀينرون بہ ائين ئي ڪن يعني جيڪي صحيح پڙهڻ ڄاڻين ٿيون اهي ٻين اسلامي ڀينرن کي پڙهائن ۽ نہ ڄاڻڻ واريون انهن کان سکن، ان شآءَالله عَزَّوَجَلَّ پوءِ

تہ هر طرف قرآن جي تعليم جي بهار اچي ويندي ۽ سکڻ سيکارڻ وارن لاءِ ان شَآءَاللّٰه عَزَّوَجَلَّ ثواب جا انبار لڳي ويندا .

یہی ہے آرزو تعلیمِ قرآن عام ہوجائے
تلاوت شوق سے کرنا ہمارا کام ہوجائے

﴿4﴾ رُڪوع:ايترو جُهڪڻ جو هٿ وڏائي تہ گوڏن تائين پهچي وڃن، اهو رُڪوع جو ادنيٰ درجو آهي ۽ پورو هي تہ پُٺي سڌي وڃائجي. (درمختار ج 2 ص 165 بهار شريعت ج 1 ص 513) سلطانِ مڪہءِمُڪرمہ، تاجدارِ مدينہءِ مُنورہ صَلَّی اللّٰہ تعالٰی علیہ واٰلہٖ وسلم جو فرمانِ عظمت نشان آهي: اللّٰه عَزَّوَجَلَّ ٻانهي جي ان نماز ڏانهن نظر نہ ٿو فرمائي جنهن ۾ رڪوع ۽ سجدن جي وچ ۾ پُٺي سڌي نہ ڪري.
(مسند امام احمد بن حنبل ج 3 ص 617 حديث 10803)

﴿5﴾ سجدا : (1) سلطانِ مڪہءِ مڪرمہ، تاجدارِ مدينہءِ منورہ صَلَّی اللّٰہ تعالٰی علیہ واٰلہٖ وسلم جو فرمانِ عَظمت نشان آهي تہ مونکي حڪم ٿيو تہ ستن هڏين تي سجدو ڪريان، پيشاني، ٻئي هٿ ٻئي گوڏا ۽ ٻئي پير ۽ اهو حڪم ٿيو تہ ڪپڙا ۽ وار نہ سميٽيان.(صحيح مسلم ص 253 حديث 490) (2) هر رَڪعت ۾ ٻہ ڀيرا سجدو فرض آهي. (بهار شريعت ج 1 ص 513) (3) سجدي ۾ پيشاني ڄمائڻ ضروري آهي. ڄمائڻ جي معنيٰ اها آهي تہ زمين جي سختي محسوس ٿئي جيڪڏهن ڪنهن ائين سجدو ڪيو جو پيشاني نہ ڄمايائين تہ سجدو نہ ٿيو. (ايضاً) (4) ڪنهن نرم شيءِ مثال طور گاهہ (جيئن باغ جي ساوڪ) ڪپهہ يا قالين (Carpet) وغيره تي سجدو ڪيو تہ جيڪڏهن

پيشاني جمائي يعني ايترو دٻائي وئي جو پوءِ دٻائڻ سان نہ دٻي تہ سجدو ٿي ويندو نہ تہ نہ . (عالمگيري ج 1 ص 70) (5) اڄڪلهہ مسجدن ۾ **ڪارپيٽ** (**Carpet**) وڇائڻ جو رواج پئجي ويو آهي (بلڪ ڪجھ هنڌن تي تہ ڪارپيٽ جي هيٺان وري فوم بہ وڇائيندا آهن) ڪارپيٽ تي سجدو ڪرڻ وقت ان ڳالهہ جو خاص خيال رکڻو آهي تہ پيشاني چڱي طرح جمائي وڃي نہ تہ نماز نہ ٿيندي ۽ نڪ جي هڏي زور سان نہ لڳي تہ نماز مڪروهِ تحريمي واجِبُ الاِعَاده (يعني ورائي پڙهڻ واجب) آهي. (ملخص از بهارِ شريعت ج 1 ص 514) (6) اسپرنگ واري گدي تي پيشاني خوب جمائي ناهي سگهبي تنهنڪري نماز نہ ٿيندي . (ملخص از بهارِ شريعت ج 1 ص 514)

ڪارپيٽ جا نقصان

ڪارپيٽ سان هڪ تہ سجدي ۾ ڏکيائي ٿيندي آهي ٻيو اهو تہ صحيح معنيٰ ۾ ان جي صفائي بہ ناهي ٿي سگهندي تنهن ڪري دَزَ وغيره جمع ٿيندي رهندي آهي ۽ جراثيمن جي پرورش ٿيندي رهندي آهي، سجدي ۾ ساهہ جي ذريعي جراثيم، دَزَ وغيره اندر داخل ٿي ويندا آهن، ڪارپيٽ تي نماز پڙهڻ سان مٽيءَ جا سنهڙا ذرا ڦڦڙن ۾ وڃي چنبڙي وڃڻ جي صورت ۾ **معاذالله** **ڪينسر** جو خطرو پيدا ٿي ويندو آهي. اڪثر ڪري ٻارڙا ڪارپيٽ تي الٽي يا پيشاب وغيره ڪري وجهندا آهن، ٻليون گندگي ڪنديون آهن ڪوئا ۽ ڪرڙيون بہ نجاست خارج ڪندا آهن، ڪارپيٽ ناپاڪ ٿي وڃڻ جي صورت ۾ عام طور تي پاڪ

ڪرڻ جي تڪليف بہ ناهي ڪئي ويندي، ڪاش! ڪارپيٽ وڇائڻ جو رواج ئي ختم ٿي وڃي .

ناپاڪ ڪارپيٽ پاڪ ڪرڻ جو طريقو

ڪارپيٽ جو ناپاڪ حصو هڪ ڀيرو ڌوئي لٽڪائي ڇڏيو ايتري تائين جو پاڻي ٽِمڻ بند ٿي وڃي پوءِ ٻيهر ڌوئي لٽڪايو ايتري تائين جو ٽِمڻ بند ٿي وڃي وري ٽئين ڀيري اهڙيءَ طرح ڌوئي لٽڪايو جڏهن ٽمڻ بند ٿي ويندو تہ پاڪ ٿي ويندو. تڏوءِ جوتو ۽ نڪر جو اهو ٿانءُ جنهن ۾ پاڻي جذب ٿي ويندو هجي ائين ئي پاڪ ڪريو. جيڪڏهن ناپاڪ ڪارپيٽ يا ڪپڙا وغيره وهندڙ پاڻي ۾ (مثال طور درياءَ يا نهر ۾ يا ٽونٽي هينان) ايتري دير تائين رکي ڇڏيو جو پڪ ٿئي تہ پاڻي ناپاڪي کي وهائي ويو تڏهن بہ پاڪ ٿي ويندو، ڪارپيٽ تي ٻار پيشاب ڪري ڇڏي تہ ان جڳهہ تي پاڻي جا ڇنڊا هڻڻ سان اهو پاڪ ناهي ٿيندو. ياد رهي! تہ هڪ ڏينهن جي ٻار يا ٻارڙيءَ جو پيشاب بہ ناپاڪ هوندو آهي. (تفصيلي معلومات جي لاءِ مڪتبة المدينہ جو شايع ٿيل ڪتاب بهارِ شريعت جلد اول ص 396 تا 405 جو مطالعو فرمايو)

﴿6﴾ قعدهءِ اَخِيره: يعني نماز جون رڪعتون پوريون ڪرڻ ڪانپوءِ ايتري دير تائين ويهڻ جو پوري تَشَهُّد (يعني پوري اَلتَّحِيّات) رسوله' تائين پڙهي سگهجي فرض آهي. (عالمگيري ج 1 ص 70) ڪنهن چئن رڪعتن واري فرض ۾ چوٿين رڪعت ڪان پوءِ قعدو نہ ڪيو تہ جيستائين پنجين جو سجدو نہ ڪيو هجي تہ

ويهي رهي ۽ جيڪڏهن پنجين جو سجدو ڪري ورتو يا فجر جي نماز ۾ ٻئي تي نہ وينو ۽ ٽئين جو سجدو ڪري ورتو يا مغرب ۾ ٽئين تي نہ وينو ۽ چوٿين جو سجدو ڪري ورتو انهن سيني صورتن ۾ فرض ختم ٿي ويا، مغرب کان علاوه ٻين نمازن ۾ هڪ رڪعت وڌيڪ ملائي وٺي . (غنية ص 290)

﴿7﴾ **خُروجِ بِصُنعِہٖ:** يعني **قعدهٔ اَخِيره** کانپوءِ سلام يا ڳالهہ ٻولهہ وغيره ڪو اهڙو ڪم ڄاڻي واڻي ڪرڻ جيڪو نماز کان الڳ ڪري ڇڏي. پر سلام کان علاوه ڪو ٻيو ڪم ڄاڻي واڻي ڪيو ويو تہ نماز واجِبُ الاِعاده ٿيندي ۽ جيڪڏهن بنا ارادي ڪو اهڙو ڪم ڪيو ويو تہ نماز باطل ٿي ويندي. (بهارِ شريعت ج 1 ص 516)

”قيامت ۾ سڀ کان اڳ ۾ نماز جو پڇاڻو ٿيندو“ جي نسبت سان نماز جا تقريبا 30 واجب

جي ٿيهہ اکرن جي نسبت سان نماز جا تقريبا 30 واجب

(1) تڪبيرِ تَحرِيمہ ۾ لفظ ”الله اڪبر“ چوڻ (2) فرض جي ٽين ۽ چوٿين رڪعت کان علاوه باقي سيني نمازن جي هر رڪعت ۾ **الحمد** شريف پڙهڻ، سورت ملائڻ يا قرآن پاڪ جي هڪ وڏي آيت جيڪا ننڍين ٽن آيتن جي برابر هجي يا ٽي ننڍيون آيتون پڙهڻ (3) الحمد شريف جو سورت کان اڳ ۾ پڙهڻ (4) الحمد شريف ۽ سورت جي وچ ۾ ”آمين“ ۽ ”بِسۡمِ اللهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡم“ کان علاوه ڪجهہ ٻيو نہ پڙهڻ (5) قِراءَت کان پوءِ جلد رڪوع ڪرڻ (6) هڪ سجدي کانپوءِ ٻيو سجدو ڪرڻ (7) تَعۡدِيلِ ارڪان يعني

رُڪوع، سجدن، قومہ ۽ جلسہ ۾ گهٽ ۾ گهٽ هڪ ڀيرو ”سبحٰن الله“ چوڻ جيترو ويهڻ (8) قومہ يعني رڪوع مان سڌو اٿي بيهڻ (ڪجهہ ماڻهو ڇيلهہ سڌي ناهن ڪندا اهڙي طرح انهن جو واجب رهجي ويندو آهي) (9) جَلسَہ يعني ٻن سجدن جي وچ ۾ سڌو ٿي ويهڻ (ڪجهہ ماڻهو جلد بازيءَ جي ڪري سڌو ٿي ويهڻ کان اڳ ۾ ئي ٻئي سجدي ۾ هليا ويندا آهن، ائين انهن جو واجب ترڪ ٿي ويندو آهي، ڪيتري بہ جلدي هجي سڌو ٿي ويهڻ لازمي آهي، نہ تہ نماز مڪروهِ تحريمي واجب الاعاده ٿيندي) (10) قعدهءِ اُولیٰ (يعني پهريون قعدو) واجب آهي، جيتوڻيڪ نفل جي نماز هجي (دراصل ٻن نفلن جو هر قعدو ”قعدهءِ اخيره“ آهي ۽ فرض آهي، جيڪڏهن قعدو نہ ڪيو ۽ ڀل ۾ اٿي بيٺو تہ جيستائين ان رڪعت جو سجدو نہ ڪري موٽي اچي ۽ سجدهءِ سَهو ڪري) (بهارِ شريعت ج 1 ص 580) جيڪڏهن نفل جي ٽين رڪعت جو سجدو ڪري ورتو تہ چار پوريون ڪري سجدهءِ سهو ڪري. سجدهءِ سَهوَ ان لاءِ واجب ٿيو تہ جيتوڻيڪ نفل ۾ هر ٻن رڪعتن کان پوءِ قعدو فرض آهي پر ٽين يا پنجين (وعليٰ هٰذ القياس) رڪعت جو سجدو ڪرڻ کان پوءِ قعدهءِ اُوليٰ فرض بدران واجب ٿي ويو. (ملخصًا حاشيہ طحطاوي علي المراقي الفلاح ص 466) (11) فرض، وِتُر ۽ سنّتِ مُؤَڪَّدَه ۾ تَشَهُّد (يعني اَلتَّحِيّات)کان پوءِ ڪجهہ نہ وڌائڻ (12) ٻنهي قعدن ۾ ”تَشَهُّد“ مڪمل پڙهڻ جيڪڏهن هڪ لفظ بہ رهجي ويو تہ واجب ترڪ ٿي ويندو ۽ سجدهءِ سَهو واجب ٿيندو (13) فرض، وِتُر ۽ سنّتِ مُؤَڪَّده جي قعدهءِ اُولي ۾ تَشَهُّد کان پوءِ جيڪڏهن بي خيالي ۾ ”اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّد يا اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى سَيِّدِنا“ پڙهيو تہ سجدهءِ

سَهُو واجب ٿي ويو ۽ جيڪڏهن قصداً پڙهيائين تہ نماز موٽائي پڙهڻ واجب آهي. (درمختار ج 2 ص 269) (14) ٻنهي پاسي سلام ڦيرڻ وقت لفظ "اَلسَّلامُ" ٻئي ڀيرا واجب آهي لفظ "عَلَيكُم" واجب ناهي بلڪ سنّت آهي (15) وِتَر ۾ دعاءِ قنُوت لاءِ تڪبير چوڻ (16) وِتَر ۾ دعاءِ قنُوت پڙهڻ (17) عيدن جون ڇهہ تڪبيرون (18) عيدن ۾ ٻي رڪعت جي رڪوع لاءِ تڪبير ۽ ان تڪبير لاءِ لفظ "الله اڪبر" هئڻ (19) "جَهَري نماز" مثال طور مغرب ۽ عشاءَ جي پهرين ۽ ٻي رڪعت ۽ فجر، جمعي، عيدن، تراويح ۽ رمضان شريف جي وِتَر جي هر رڪعت ۾ امام کي جَهَر (يعني ايترو آواز جو گهٽ ۾ گهٽ ٽي ماڻهو ٻُڌي سگهن) سان قِراءَت ڪرڻ (20) غير جَهَري نماز (مثال طور ظهر ۽ عصر) ۾ آهستي قِراءَت ڪرڻ (21) هر فرض ۽ واجب جو ان جي جاءِ تي هجڻ (22) رڪوع هر رڪعت ۾ هڪ ڀيرو ئي ڪرڻ (23) سجدو هر رڪعت ۾ ٻہ ڀيرا ئي ڪرڻ (24) ٻي رڪعت کان اڳ ۾ قعدو نہ ڪرڻ (25) چئن رڪعتن واري نماز ۾ ٽين رڪعت تي قعدو نہ ڪرڻ (26) سجدي واري آيت پڙهي وئي هجي تہ سجدهءِ تلاوت ڪرڻ (27) سجدهءِ سَهُوَ واجب ٿيو هجي تہ سجدهءِ سَهُوَ ڪرڻ (28) ٻن فرضن يا ٻن واجبن جي وچ ۾ ٽن تسبيحن جيترو (يعني ٽي ڀيرا سُبحٰن الله چوڻ جيترو) وقفو نہ هئڻ (29) امام جڏهن قِراءَت ڪري چاهي وڏي آواز سان يا آهستي آواز سان مقتدي جو خاموش رهڻ (30) قِراءَت کان سواءِ سيني واجبن ۾ امام جي پيروي

ڪرڻ . (بهارِ شريعت ج 1 ص 517، 519 درمختار و ردالمحتار ج 2 ص 230،184)

نماز جون تقريبا 96 سنتون

تڪبيرِ تحريمہ جون سنتون

(1) تڪبيرِ تَحرِيمه جي لاءِ هٿ کڻڻ (2) هٿن جون آڱريون پنهنجي حال تي نارمل (Normal) ڇڏڻ يعني بلڪل نہ ملايو نہ انهن ۾ سختي پيدا ڪريو (3) هٿن جي تِرين ۽ آڱرين جو پيٽ قبلي ڏانهن هجڻ (4) تڪبير جي وقت مٿو نہ جهڪائڻ (5) تڪبير شروع ڪرڻ کان پهريان ئي ٻئي هٿ ڪنن تائين کڻڻ (6) دعاءِ قُنُوت جي تڪبير (7) عيدن جي تڪبيرن ۾ بہ اهي ئي سنّتون آهن. (8) امام جو وڏي آواز سان الله اڪبر (9) سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَہ ۽ (10) سلام چوڻ (حد کان وڌيڪ وڏو آواز ڪرڻ مڪروهہ آهي) (رد المحتار ج 2 ص 208) (11) تڪبير کان پوءِ جلد هٿ ٻَڌڻ سنّت آهي (**ڪجھ ماڻهو تڪبير اُوليٰ کان پوءِ هٿ ڇڏي ڏيندا آهن يا ٺونٺيون پوئتي ڪرڻ کان پوءِ هٿ ٻڌندا آهن انهن جو اهو ڪم سنّت کان هٽيل آهي**) (بهارِ شريعت ج 1 ص 520، 522)

قِيام جون سنتون

(12) مرد ڌُن جي هيٺان ساڄي هٿ جي تري کاٻي هٿ جي ڪرائي جي سنڌ تي، ڇيچ ۽ آڱوٺو ڪرائي جي چوڌاري ۽ ٻيون آڱريون هٿ جي ڪرائيءَ تي رکي. (13) پهريان ثنا (14) پوءِ تَعَوُّذ يعني اَعُوْذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيْم پڙهڻ (15) پوءِ تَسمِيه يعني بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْم پڙهڻ (16) انهن ٽنهي کي هڪ ٻئي کان پوءِ جلد چوڻ (17) انهن

سيني کي آهستي پڙهڻ. (18) آمين چوڻ (19) ان کي بہ آهستي چوڻ (20) تڪبيرِ اُوليٰ کان پوءِ جلد ثناء پڙهڻ (نماز ۾ **تَعَوُّذ** ۽ **تَسمِيَه** قِراءَت جي تابع آهن ۽ مقتدي تي قِراءَت ناهي تنهنڪري **تَعَوُّذ** ۽ **تَسمِيَه** بہ مقتدي لاءِ سنّت ناهي. ها جنهن مُقتَدي جي ڪا رڪعت رهجي وئي هجي اهو پنهنجي رهيل رڪعت ادا ڪرڻ وقت انهن بنهي کي پڙهي) (درمختار، ردالمحتار ج 2 ص 234) (21) **تَعَوُّذ** رُڳو پهرين رڪعت ۾ آهي ۽ (22) **تَسمِيَه** هر رڪعت جي شروع ۾ سنّت آهي . (بهارِ شريعت ج 1 ص 523،522)

رڪوع جون سنتون

(23) رُڪوع جي لاءِ الله اڪبر چوڻ (24) رڪوع ۾ ٽي ڀيرا سُبحٰنَ رِبِّیَ العَظِیم چوڻ (25) مرد جو گوڏن کي هٿن سان پڪڙڻ (26) آڱريون بلڪل کليل رکڻ (27) رڪوع ۾ ٽنگون سڌيون رکڻ (ڪجهہ ماڻهو ڪمان وانگر ٽيڏيون ڪري ڇڏيندا آهن اهو مڪروهہ آهي) (بهارِ شريعت ج 1 ص 525) (28) رڪوع ۾ پُٺي اهڙي طرح وڇايل هجي جو جيڪڏهن پاڻي جو پيالو پُٺيءَ تي رکيو وڃي تہ ڇلڪي نہ . (فتح القدير ج 1 ص 259) (29) رڪوع ۾ مٿو هيٺ مٿي نہ هجي بلڪ پُٺيءَ سان برابر هجي. (هداية ج ا ص 50) سرڪارِ مدينه صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم فرمائن ٿا : ”ان جي نماز ناڪافي آهي (يعني ڪامل ناهي) جيڪو رُڪوع ۽ سجدن ۾ پُٺي سڌي نٿو ڪري.“ (ابو داؤد ج 1 ص 325 حديث 855) سرڪارِ مدينه صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم فرمائن ٿا: ”رڪوع ۽ سجدن کي پورو ڪريو جو خدا عزوجل جو قسم! آءُ توهان کي پنهنجي پٺيان

ڪان بہ ڏسان ٿو.“ (صحيح بخاري ج 1 ص 263 حديث 742) (30) بهتر اهو آهي تہ الله اڪبر چوندي رڪوع ۾ وڃي يعني جڏهن رڪوع جي لاءِ جهڪڻ شروع ڪري ۽ رڪوع ختم ٿيڻ تي تڪبير ختم ڪري (عالمگيري ج 1 ص 74) ان مفاصلي کي پورو ڪرڻ لاءِ لفظ ” الله “ جي لام کي وڌائي اڪبر جي ب وغيره ڪنهن اکر کي نہ وڌائي (بهارِ شريعت ج 1 ص 525) جيڪڏهن آلله يا آڪبر يا اڪبار چيائين تہ نماز فاسد ٿي ويندي . (درمختار، ردالمحتار ج 1 ص 218)

قَومَہ جون سنتون

(31) رُڪوع کان جڏهن اٿو تہ هٿ ڇڏي ڏيو (عالمگيري ج 1 ص 73) (32) رُڪوع کان اٿڻ مهل امام جي لاءِ سَمِعَ اللهُ لِمَن حَمِدَہ چوڻ (33) مقتدي جي لاءِ اَللّٰھُمَّ رَبَّنَاوَلَكَ الْحَمْد چوڻ (34) مُنْفَرِد (يعني اڪيلو نماز پڙهڻ واري) جي لاءِ ٻئي چوڻ سنّت آهي رَبَّنَاوَلَكَ الْحَمْد چوڻ سان بہ سنّت ادا ٿي ويندي پر ”رَبَّنا“ کانپوءِ ”وَ“ هجڻ بهتر آهي ”اَللّٰھُمَّ“ هجڻ ان کان بهتر ۽ ٻئي هجڻ اجا وڌيڪ بهتر آهي، يعني اَللّٰھُمَّ رَبَّنَاوَلَكَ الْحَمْد چئو. (درمختار ج 2 ص 246) (35) مُنْفَرِد (اڪيلو نماز پڙهڻ وارو) سَمِعَ اللهُ لِمَن حَمِدَہ چوندي رڪوع کان اٿي جڏهن سڌو بيهي تہ پوءِ اَللّٰھُمَّ رَبَّنَاوَلَكَ الْحَمْد چوي . (درمختار ج 2 ص 247)

سجدي جون سنتون

(36) سجدي ۾ وڃڻ جي لاءِ ۽ (37) سجدي مان اٿڻ لاءِ الله اڪبر چوڻ . (38) سجدي ۾ گهٽ ۾ گهٽ ٽي ڀيرا سُبْحٰنَ رَبِّيَ الْاَعْلٰی

چوڻ (ايضاً) (39) سجدي ۾ تريون زمين تي رکڻ (40) هٿن جون آڱريون ملائي قِبلي رخ رکڻ (41) سجدي ۾ وجو تہ زمين تي پهريان گوڏا پوءِ (42) هٿ پوءِ (43) نڪ، پوءِ (44) پيشاني رکڻ (45) جڏهن سجدي مان اٿو تہ ان جي اُبتڙ ڪريو يعني (46) پهريان پيشاني، پوءِ (47) نڪ، پوءِ (48) هٿ، پوءِ (49) گوڏا ڪڍڻ (50) مرد جي لاءِ سجدي ۾ سنّت اها آهي تہ ٻانهون پاسن کان ۽ (51) رانون پيٽ کان جدا هجن (52) ڪرايون زمين تي وڇايل نہ هجن ها جڏهن صف ۾ هجو تہ ٻانهون پاسن کان جدا نہ رکو (53) **سجدي** ۾ ٻنهي پيرن جي ڏهن ئي آڱرين جو پيٽ اهڙي طرح زمين تي لڳايو جو ڏهہ ئي آڱريون قِبلي رُخ رهن .

(بهارشريعت ج 1 ص 528، 530)

جَلسَہ جون سنتون

(54) ٻنهي سجدن جي وچ ۾ ويهڻ کي **جلسه** چئبو آهي. (55) جلسہ ۾ ساڄو پير بيهاري کاٻو پير وڇائي ان تي ويهڻ (56) ساڄي پير جون آڱريون قبلي رخ ڪرڻ (57) ٻئي هٿ رانن تي رکڻ .

(بهارشريعت ج 1 ص 530)

ٻي رڪعت لاءِ اُٿڻ جون سنتون

(58) جڏهن ٻئي سجدا ڪري چڪو تہ ٻي رڪعت جي لاءِ پيرن پر (59) گوڏن تي هٿ رکي ڪري اٿڻ سنّت آهي. ها ڪمزوري يا پير ۾ تڪليف وغيره جي ڪري زمين تي هٿ رکي ڪري بيهڻ ۾ حرج ناهي .

(درمختار و ردالمحتار ج 2 ص 262)

قَعدي جون سنتون

(60) مرد جو ٻي رڪعت جي سجدن کان فارغ ٿي ڪري کاٻو پير وڇائي (61) ويھڻ واري جڳھ ان تي رکي ويھڻ ۽ (62) ساڄو پير بيھاري ڇڏڻ (63) ساڄي پير جون آڱريون قِبلي رخ ڪرڻ. (64) ساڄو ھٿ ساڄي ران تي ۽ (65) کاٻو ھٿ کاٻي ران تي رکڻ (66) آڱريون پنھنجي حالت تي يعني (normal) ڇڏڻ نہ گھٽيون ڪليل ھجن نہ بلڪل مليل (67) آڱرين جون چوٽيون گوڏن وٽ ھجڻ، گوڏا پڪڙڻ نہ گھرجن. (68) اَلتَّحِيّات ۾ شَھادت تي اشارو ڪرڻ، ان جو طريقو اھو آھي تہ ڇيچ ۽ ان جي پر واري آڱر کي بند ڪري ڇڏيو، آڱوٺي ۽ وچين آڱر جي گولائي ناھيو ۽(" لا " تي شھادت واري آڱر کڻو ان کي ھيڏي ھوڏي نہ لوڏيو ۽ "الا " تي رکي ڇڏيو ۽ سڀ آڱريون سڌيون ڪري ڇڏيو. (بھارشريعت ج 1 ص 530) (69) ٻئي قعدي ۾ بہ اھڙي طرح ويھو جھڙي طرح پھرئين ۾ وينا ھيؤ ۽ تَشَھُّد بہ پڙھو (درمختار ج 2 ص 272) (70) تَشَھُّد کانپوءِ دُرُود شريف پڙھو. دُرودِ ابراھيم پڙھڻ افضل آھي (بھارِ شريعت ج 1 ص 530) (71) نفلن ۽ سنّت غير مُؤَڪّده جي قعده اُوليٰ ۾ بہ تَشَھُّد کان پوءِ دُرُود شريف پڙھڻ سنّت آھي. (ردالمحتار ج 2 ص 281) (72) درود شريف کان پوءِ دعا پڙھڻ. (بھارِ شريعت ج 1 ص 534)

سلام ڦيرڻ جون سنتون

(73) ھنن لفظن سان بہ ڀيرا سلام چوڻ اَلسَّلامُ عَلَيكُمْ وَرَحمَةُ اللهِ (74) پھريان ساڄي پاسي، پوءِ (75) کاٻي پاسي منھن ڦيرڻ (بھارِ شريعت ج

1 ص 535) (76) امام جي لاءِ ٻئي سلام وڏي آواز سان چوڻ سنت آهي پر ٻيو سلام پهرئين سلام جي ڀيٽ ۾ گهٽ آواز ۾ چوي (درمختار ج 2 ص 294) (77) پهرين دفعي واري سلام ۾ "سلام" چوندي ئي امام نماز کان ٻاهر ٿي ويو جيتوڻيڪ عليڪم نہ چيو هيائين، ان وقت جيڪڏهن ڪو جماعت ۾ شريڪ ٿيو تہ پوءِ اقتداء صحيح نہ ٿي ها جيڪڏهن سلام ڪانپوءِ امام سجدهءِ سَهو ڪيو بشرطيڪ ان تي سجدهءِ سَهو هجي تہ اقتداء صحيح ٿي وئي. (ردالمحتار ج 2 ص 292) (78) امام ساڄي پاسي واري سلام سان انهن مُقتَدين جي نيّت ڪري جيڪي ساڄي پاسي هجن ۽ کاٻي سلام سان کاٻي پاسي وارن جي، پر عورت جي نيّت نہ ڪري جيتوڻيڪ جماعت ۾ شريڪ هجي ۽ ٻنهي سلامن ۾ ڪِراماً ڪاتبين ۽ انهن ملائڪن جي نيّت ڪري جن کي الله عَزَّوَجَلَّ حفاظت جي لاءِ مقرر ڪيو ۽ نيّت ۾ ڪو عدد مقرر نہ ڪري. (درمختار ج 2 ص 294) (79) مُقتَدي بہ هر پاسي واري سلام ۾ ان پاسي وارن مقتدين ۽ انهن ملائڪن جي نيّت ڪري ۽ گڏوگڏ جنهن پاسي امام هجي ان پاسي واري سلام ۾ امام جي بہ نيّت ڪري ۽ جيڪڏهن امام ان جي بلڪل سامهون واري سِڌ ۾ هجي تہ ٻنهي پاسن واري سلام ۾ امام جي بہ نيّت ڪري ۽ مُنفَرِد (يعني اڪيلو) رُڳو انهن فِرشتن جي ئي نيّت ڪري. (درمختار ج 2 ص 299) (80) مُقتَدي جا سڀ رُڪن (يعني رڪوع سجدا وغيره) امام سان گڏ هئڻ. (بهارِ شريعت ج 1 ص 535)

سلام ڦيرڻ کان پوءِ واريون سنتون

(81) سلام ڪان پوءِ امام جي لاءِ سنّت اها آهي تہ ساڄي پاسي يا کاٻي پاسي رخ ڪري، ساڄي پاسي منهن ڪرڻ افضل آهي ۽ مقتدين ڏانهن رخ ڪري بہ ويهي سگهي ٿو جڏهن تہ آخري صف تائين بہ ڪو ان جي سامهون(يعني ان جي چهري جي سامهون) نماز نہ پڙهندو هجي. (بهارِ شريعت ج 1 ص 537) (82) مُنفَرِد بنا رخ بدلائڻ جي جيڪڏهن اتي ئي دعا گهري تہ جائز آهي . (عالمگيري ج 1 ص 77)

سنتِ بعديہ جون سنتون

(83) جن فرضن کان پوءِ سنّتون آهن انهن ۾ فرض کان پوءِ ڳالهائڻ نہ گهرجي جيتوڻيڪ سنّتون تہ ٿي وينديون پر ثواب گهٽ ملندو ۽ سنّتن ۾ دير ڪرڻ مڪروهہ آهي اهڙيءَ طرح وڏن وڏن وِردن ۽ وظيفن جي بہ اجازت ناهي. (غنية ص 343، ردالمحتار ج 2 ص 300) (84) (فرضن کانپوءِ) سنّت کان اڳ ۾ مختصر دعا تي قِناعت ڪرڻ گهرجي نہ تہ سنّتن جو ثواب گهٽ ٿي ويندو. (بهارِ شريعت ج 1 ص 539) (85) سنّت ۽ فرضن جي وچ ۾ ڳالهائڻ جي باري ۾ اَصَح (زياده صحيح) اهو ئي آهي تہ سنّت ختم ناهي ٿيندي پر ثواب گهٽجي ويندو آهي اهو حڪم هر ان ڪم لاءِ آهي جيڪو تحريمہ جي خلاف[1] آهي (تنوير الابصار ج 2 ص 558) (86) سنّتون اتي ئي نہ پڙهو بلڪ ساڄي کاٻي، اڳتي پوئتي هٽي ڪري يا گهر ۾ ادا ڪريو.(عالمگيري ج 1 ص 77 درمختار ج 2 ص 302) (سنّتون پڙهڻ جي لاءِ گهر

(1) جيئن کائڻ، پيئڻ، ونڻ يا وڪڻڻ (حاشيہ طحطاوي علي الدر المختار ج1 ص 286)

وچڻ جي ڪري جيڪو فاصلو ٿيو ان ۾ حرج ناهي جڳهه بدلائڻ يا گهر وڃڻ لاءِ نمازي جي اڳيان گذرڻ يا ان ڏانهن پنهنجو منهن ڪرڻ گناهه آهي، جيڪڏهن نڪرڻ جي جڳهه نه ملي ته اتي ئي سنّتون پڙهي وٺو)

سنتن جو هڪ اهم مسئلو

جيڪي اسلامي ڀائر اڳيون سنّتون يا آخري سنّتون پڙهي گهمڻ ڦرڻ ۽ ڳالهه ٻولهه ۾ لڳي ويندا آهن اهي سرڪارِ اعلىٰ حضرت رضی اللہ تعالیٰ عنہ جي هن مُبارڪ فتوىٰ مان درس حاصل ڪن، جيئن ته هڪ سوال جي جواب ۾ پاڻ ارشاد فرمائن ٿا: "فرضن کان اڳ وارين سنّتن ۾ اَولىٰ (سڀ کان بهتر) پهريون وقت آهي، پر شرط اهو آهي ته فرض ۽ سنّتن جي وچ ۾ ڳالهه ٻولهه يا ڪو اهڙو ڪم نه ڪيو وڃي جيڪو نماز جي خلاف هجي ۽ آخري سنّتن ۾ مُستَحَب اهو آهي ته فرضن سان ملائي پڙهڻ، پر گهر اچي ڪري پڙهي ته ان ۾ حرج ناهي، پر ٻيا غير متعلق ڪم وچ ۾ نه هجن، (جو ته) اهي پهرين ۽ پوين سنّتن ٻنهي جي ثواب کي ختم ۽ انهن کي مَسنُون (يعني سنّت جي) طريقي کان خارج ڪري ڇڏن ٿا." (فتاوىٰ رضويه تخريج شده ج 5 ص 139 رضا فاؤنديشن لاهور)

بيان ڪيل 86 سنتن جي ضمن ۾ اسلامي ڀينرن لاءِ ٻه سنتون آهن انهن لاءِ "عائشه صديقه" جي ڏهه اکرن جي نسبت سان 10 سنتون

(1)اسلامي ڀيڻ جي لاءِ تڪبيرِ تَحرِيمه ۽ دعاءِ قُنُوت جي تڪبير ۾ سنّت اها آهي ته ڪلهن تائين هٿ کڻي. (درمختار،ردالمحتار ج 2 ص 222)

(2) قِيام ۾ عورت ۽ خُنثىٰ (يعني کدڙو) کابي هٿ جي تري سيني تي ڇاتي جي هيٺان رکي ڪري ان جي پُٺ تي ساڄي تري رکن (غنية ص 300) (3) اسلامي ڀيڻ جي لاءِ رُڪوع ۾ گوڏن تي هٿ رکڻ ۽ آڱريون ڪشاديون نہ ڪرڻ سنّت آهي. (بهار شريعت ج 1 ص 525) (4) رڪوع ۾ ٿورو جهڪي يعني صرف ايترو جو هٿ گوڏن تائين پهچي وڃن پُٺي سڌي نہ ڪري ۽ گوڏن تي زور نہ ڏئي فقط هٿ رکي ۽ هٿن جون آڱريون مليل رکي ۽ پير جُهڪيل رکي مردن وانگر بلڪل سڌا نہ ڪري. (عالمگيري ج 1 ص 74) (5) سميٽجي سجدو ڪري يعني ٻانهون پاسن سان (6) پيٽ رانن سان (7) رانون پِنين سان ۽ (8) پِنيون زمين سان ملائي (بهار شريعت ج 1 ص 529) (9) ٻي رڪعت جي سجدن مان فارغ ٿي ڪري ٻئي پير ساڄي پاسي ڪڍي ڇڏي ۽ (10) ويهڻ واري جاءِ جي کابي پاسي تي ويهي. (بهار شريعت ج 1 ص 530)

”صدقي يارسول الله“جي چوڏهن اکرن جي نسبت سان نماز جا تقريبا 14 مُستَحب

(1) نيّت جا لفظ زبان سان چوڻ. (درمختار ج 2 ص 113) جڏهن تہ دل ۾ نيّت حاضر هجي نہ تہ نماز ٿيندي ئي نہ (2) قِيام ۾ ٻنهي پيرن جي وچ ۾ چئن آڱرين جو فاصلو هئڻ (عالمگيري ج1 ص 73) (3) قِيام جي حالت ۾ سجدي جي جڳهہ (4) رُڪوع ۾ ٻنهي پيرن جي پُٺ تي (5) سجدي ۾ نڪ واري پاسي (6) قعدي ۾ جهوليءَ ڏانهن (7) پهرئين سلام ۾ ساڄي ڪلهي واري پاسي ۽ (8) ٻئي سلام

۾ ڪابي ڪلهي واري پاسي نظر ڪرڻ ۔ (تنويرالابصار ج 2 ص 214) (9) اڪيلي کي رُڪوع ۽ سجدن ۾ ٽن پيرن ڪان وڌيڪ (پر اِڪي عدد ۾ مثال طور پنج، ست نو پيرا) تَسبِيح چوڻ . (فتح القدير ج 1 ص 259) (10) ”حِلَيہ“ وغيره ۾ حضرتِ سيّدُنا عبدالله بن مبارڪ رضی اللہ تعالیٰ عنہ وغيره کان روايت آهي تہ امام جي لاءِ تسبيحون پنج پيرا چوڻ مُستَحَب آهي (بهار شريعت ج 1 ص 527) (11) جنهن کي کنگهہ اچي ان جي لاءِ مُستَحَب اهو آهي تہ جيستائين ٿي سگهي تہ نہ کنگهي. (بهار شريعت ج 1 ص 538) (12) اوباسي اچي تہ وات بند رکو ۽ نہ بيهي سگهي تہ چپن کي ڏندن جي هيٺان زور ڏيو، جيڪڏهن ائين ڪرڻ سان بہ نہ بيهي تہ قيام ۾ ساڄي هٿ جي پُٺ سان ۽ قيام کان علاوه ڪابي هٿ جي پُٺي وات تي ڏئي ڇڏيو.اوباسي روڪڻ جو بهترين طريقو اهو بہ آهي تہ دل ۾ خيال ڪريو تہ سرڪارِ مدينہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہٖ وسلم ۽ ٻين انبياءِ ڪرام عليهم السلام کي اوباسي ڪڏهن بہ نہ آئي هئي. ان شآءَالله عزوجل فوراً رڪجي ويندي (بهار شريعت ج 1 ص 538، درمختار، ردالمحتار ج2 ص 215 ملخصاً) (13) جڏهن مُڪَبِّر حَيَّ عَلَي الْفَلاح چوي تہ امام ۽ مُقتدي سيني جو اُٿي بيهڻ. (بهار شريعت ج 1 ص 538) (14) سجدو زمين تي بنا ڪنهن رڪاوٽ جي هئڻ ۔ (ايضاً)

عُمر بِن عَبدُالعَزِيز رضی اللہ تعالیٰ عنہ جو عمل

حُجَّةُ الاسلام حضرتِ سيّدُنا امام محمّد غزالي رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ نقل فرمائن ٿا: حضرتِ سيّدُنا عُمر بِن عَبدُالعَزِيز رضی اللہ تعالیٰ عنہ هميشہ

زمين تي ئي سجدو ڪندا هئا يعني سجدي واري جڳھ تي مُصلو وغيره نہ وڇائيندا هئا. (احياء العلوم ج 1 ص 204)

مٽي لڳل پيشانيءَ جي فضيلت

حضرتِ سيّدُنا واثِلہ بن اسقَع رضی اللہ تعالیٰ عنہ کان روايت آهي تہ حُضُور سراپا نور، شاهِ غَيور صلی اللہ تعالیٰ علیہ واٰلہٖ وسلم جو فرمانِ پُر سُرور آهي: "توهان مان ڪو شخص جيستائين نماز مان فارغ نہ ٿي وڃي تيستائين پنهنجي پيشاني (جي مٽيءَ) کي صاف نہ ڪري ڇو تہ جيستائين ان جي پيشانيءَ تي نماز جي سجدي جو نشان رهندو آهي فِرشتا ان جي لاءِ مَغفرت جي دُعا ڪندا رهندا آهن." (المعجم الڪبير للطبراني ج 22 ص 56 حديث 134)

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! نماز جي دؤران پيشانيءَ کان مٽي صاف ڪرڻ صحيح ناهي ۽ مَعَاذَاللہ تَڪَبُّر جي طور تي صاف ڪرڻ گناھ آهي. جيڪڏهن صاف ڪرڻ سان تڪليف ٿئي يا ڌيان نہ رهي تہ صاف ڪرڻ ۾ ڪو حرج ناهي ۽ جيڪڏهن رِياڪاريءَ جو خوف هجي تہ ان کي گھرجي نماز کان پوءِ پيشاني تان مٽي صاف ڪري ڇڏي.

"پيارا ڀائرو نماز جا مُفسِد سڀ فرض آهن" جي اٿيھ اُنن جي نسبت سان نماز ٽوڙڻ واريون 29 ڳالهيون

(1) ڳالهائڻ (درمختار ج 2ص 445) (2) ڪنهن کي سلام ڪرڻ (3) سلام جو جواب ڏيڻ (عالمگيري ج 1 ص 98) (4) ڇِڪَ جو جواب ڏيڻ (نماز ۾ پاڻ کي ڇِڪَ اچي تہ خاموش رهي) جيڪڏهن اَلحَمدُلِلّٰهِ چئي

ورتائين تڏهن بہ حرج ناهي ۽ جيڪڏهن ان وقت حمد نہ ڪئي تہ فارغ ٿي ڪري چوي (ايضاً) (5) خوشخبري ٻُڌي ڪري جواب ۾ اَلحَمدُلِلّٰہِ چوڻ (ايضاً ص 99) (6) بُري خبر (يا ڪنهن جي موت جي خبر) ٻُڌي ڪري اِنَّالِلّٰہِ وِاِنَّآاِلَيۡہِ رَاجِعُوۡنَ چوڻ(ايضاً) (7) اذان جو جواب ڏيڻ (ايضا ص 100) (8) اللہ عَزَّوَجَلَّ جو نالو ٻُڌي جواب ۾ "جَلّ جلالُہ" چوڻ (9) سرڪارِ مدينہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم جو نالو مبارڪ ٻُڌي ڪري جواب ۾ دُرود شريف پڙهڻ مثال طور صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم چوڻ . (درمختار ج 2 ص 460) (جيڪڏهن جَلّ جلالُہ يا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم جواب جي نيّت سان نہ چيائين تہ نمار نہ ٽُٽي)

نماز ۾ روئڻ

(10) سور يا مصيبت جي ڪري اهي لفظ "آهہ"،"اُوهہ" "اف" "تُف" نڪري ويا يا آواز سان روئڻ ۾ اکر پيدا ٿي ويا تہ نماز فاسد (يعني ختم) ٿي وئي. جيڪڏهن روئڻ ۾ رُڳو ڳوڙها نڪتا آواز ۽ اکر نہ نڪتا تہ حرج ناهي. (عالمگيري ج 1 ص 101، ردالمحتار ج 2 ص 455) جيڪڏهن نماز ۾ امام جي پڙهڻ جي آواز تي روئڻ لڳو ۽ "اري" "نعم"،"ها" زبان مان نڪتو تہ ڪو حرج ناهي جو اهو خُشُوع جي سبب آهي، جيڪڏهن امام جي خوش اِلحَاني (يعني سني آواز) جي سبب اهي لفظ چيا تہ نماز ٽُٽي وئي .

(درمختار،ردالمحتار ج 2 ص 456)

نماز ۾ کَنگهڻ

(11) مريض جي زبان مان بي اختيار آهہ! اوهہ نڪتو تہ نماز نہ

ٿُڪي، ائين ئي ڇڪ، اوٻاسي، ڪنگهه اوڳرائي وغيره ۾ جيترا اڪر مجبوراً نڪرندا آهن اهي معاف آهن. (درمختار ج 1 ص 456) (12) ڦوڪ ڏيڻ ۾ جيڪڏهن آواز پيدا نہ ٿئي تہ اهو ساهہ کڻڻ جي مثل آهي ۽ نماز فاسد نہ ٿيندي پر جاڻي واڻي ڦوڪ ڏيڻ مڪروهہ آهي ۽ جيڪڏهن ٻہ حرف پيدا ٿين جيئن اف، تف تہ نماز فاسد ٿي وئي(غنيه ص 451) (13) ڪنگهڻ ۾ جڏهن ٻہ اکر پيدا ٿين جيئن اَخ تہ نماز فاسد ٿي ويندي، ها جيڪڏهن عُذر يا صحيح مقصد هجي مثال طور طبيعت چاهيندي هجي يا آواز صاف ڪرڻ لاءِ هجي يا امام کي لقمو ڏيڻ مقصد هجي يا ڪو اڳيان گذري رهيو هجي ۽ ان کي ڏيان ڏيارڻو هجي تہ انهن سببن جي بنياد تي ڪنگهڻ ۾ ڪو حرج ناهي .

(بهار شريعت ج 1 ص 608،درمختار ، ردالمحتار ج 2 ص 455)

نماز جي دوران ڏسي پڙهڻ

(14) قرآن شريف مان يا ڪنهن ڪاغذ مان يا مِحراب وغيره ۾ لکيل ڏسي ڪري قرآن پاڪ پڙهڻ (ها جيڪڏهن ياد پڙهي رهيا آهيو ۽ قرآن شريف يا مِحراب وغيره تي رُڳو نظر آهي تہ حرج ناهي، جيڪڏهن ڪنهن ڪاغذ وغيره تي آيتون لکيل آهن ان کي ڏنو ۽ سمجهيو پر پڙهيو نہ تہ ان ۾ ڪو حرج ناهي) (در مختار و ردالمحتار ج2 ص 463) (15) اسلامي ڪتاب يا اسلامي مضمون نماز جي دوران جاڻي واڻي ڏسڻ ۽ ارادي سان سمجهڻ مڪروهہ آهي دُنياوي مضمون هجي تہ وڌيڪ ڪراهيت آهي. (بهار شريعت ج 1 ص 609) ان لاءِ نماز ۾ پنهنجي پرسان ڪتاب يا لکيل پيڪيٽ، شاپنگ بيگ، موبائيل فون يا

گهڙي وغيره ائين رکو جو انهن جي لکت تي نظر نہ پئي يا انهن جي مٿان رومال وغيره ڏئي ڇڏيو گڏوگڏ نماز جي دؤران ٿنڀن وغيره تي لڳل اسٽيڪرز، اِشتِهار ۽ فريمن وغيره تي نظر وجهڻ کان بہ بچو .

عملِ ڪثير جي تعريف

(16) عملِ ڪثير نماز کي فاسد (يعني ختم) ڪري ڇڏيندو آهي جڏهن تہ نہ نماز جي عمل مان هجي نہ ئي نماز کي صحيح ڪرڻ لاءِ ڪيو ويو هجي، جنهن ڪم جي ڪرڻ واري کي پري کان ڏسڻ سان ائين لڳي تہ اهو نماز ۾ ناهي بلڪ جيڪڏهن غالب گمان اهو هجي تہ نماز ۾ ناهي تڏهن بہ **عملِ ڪثير** آهي ۽ جيڪڏهن پري کان ڏسڻ واري کي شڪ ۽ شبهو آهي تہ نماز ۾ آهي يا نہ تہ **عملِ قليل** آهي ۽ نماز فاسد نہ ٿيندي .

(درمختار ، ردالمحتار ج 2 ص 464)

نماز جي دوران ڪپڙا پائڻ

(17) نماز جي دؤران پهراڻ يا سلوار پائڻ يا گوڏ ٻَڌڻ (غنيہ ص 452)

(18) نماز جي دؤران اوگهڙ کُلي وڃڻ ۽ انهي حالت ۾ ڪو رڪن ادا ڪرڻ يا ٽي ڀيرا سُبحٰنَ الله چوڻ جيترو وقفو گذري وڃڻ .

(درمختارمعہ ردالمحتار ج 2 ص 467)

نماز ۾ ڪجهہ ڳهڻ

(19) معمولي بہ کائڻ پيئڻ مثال طور تر بنا چباڙڻ جي ڳهي ويو يا ڦڙو وات ۾ ڪريو ۽ پي ڇڏيو . (درمختارمعہ ردالمحتار ج 2 ص 462)

(20) نمازشروع ڪرڻ کان پهريائين ڪا شيءِ ڏندن ۾ موجود هئي اها ڳهي ويو ته جيڪڏهن اها چڻي جيتري يا ان کان وڏيڪ هئي ته نماز فاسد ٿي وئي ۽ جيڪڏهن چڻي کان گهٽ هئي ته مڪروهه آهي . (درمختار ج 2 ص 462 عالمگيري ج 1 ص 102) (21) نماز کان اڳ ۾ ڪا مني شيءِ کاڌي هئي هاڻي ان جا ذرا وات ۾ ناهن رُڳو ٿڪ ۾ ڪجهه اثر رهجي ويو آهي ان جي ڳهڻ سان نماز فاسد نه ٿيندي (عالمگيري ج 1 ص 102) (22) وات ۾ کنڊ وغيره هجي جيڪا ڳري نِڙي ۾ پهچندي هجي ته نماز فاسد ٿي وئي (ايضاً) (23) ڏندن مان رَت نڪتو جيڪڏهن ٿُڪ گهڻي آهي ته ڳهڻ سان فاسد نه ٿيندي نه ته (يعني جيڪڏهن رت وڏيڪ آهي ته) فاسد ٿي ويندي. (عالمگيري ج 1 ص 102) (گهڻي هجڻ جي نشاني اها آهي ته جيڪڏهن نِڙيءَ ۾ مزو محسوس ٿيو ته نماز فاسد ٿي وئي نماز ٽوڙڻ ۾ ذائقي جو اعتبار آهي ۽ وضوء ٽٽڻ ۾ رنگ جو تنهنڪري وضو ان وقت ٽٽندو آهي جڏهن ٿڪ ڳاڙهي ٿي وڃي ۽ جيڪڏهن ٿُڪ ڦڪي آهي ته وضو باقي آهي)

نماز دوران قِبلي کان ڦِرڻ

(24) بنا ڪنهن عُذر جي سيني کي ڪعبي واري پاسي کان 45 درجا يا ان کان وڏيڪ ڦيرڻ سان نماز فاسد ٿي ويندي آهي، جيڪڏهن ڪنهن عُذر سان هجي ته نه ٽٽندي، مثال طور حَدَث (يعني وضو ٽُٽي وڃڻ) جو گمان ٿيو ۽ منهن ڦيريو ئي هو ته گمان جي غلطي ظاهر ٿي ته جيڪڏهن مسجد کان ٻاهر نه ٿيو هجي ته نماز فاسد نه ٿيندي . (بهار شريعت ج 1 ص 611 درمختار ج 2 ص 468)

نماز ۾ نانگ مارڻ

(25) نانگ، وڇونءَ کي مارڻ سان نماز ناهي ٽُٽندي جڏهن ته نه ٽي قدم هلڻو پوي ۽ نه ئي ٽي ڌڪ هڻڻ جي ضرورت هجي نه ته فاسد(يعني ختم) ٿي ويندي. (عالمگيري ج 1 ص 103) نانگ، وڇونءَ کي مارڻ ان وقت مُباح آهي جڏهن سامهون کان گذرڻ ۽ ڏنگڻ جو خوف هجي، جيڪڏهن ڏنگڻ جو انديشو نه هجي ته مارڻ مڪروهه آهي. (عالمگيري ج1 ص 103) (26) لڳاتار ٽي وار پٽيا يا ٽي جوئون ماريون يا هڪ ئي جونءَ کي ٽي ڀيرا ماريو ته نماز ٽُٽي ويندي جيڪڏهن لڳاتار نه هجي ته نماز فاسد نه ٿي البت مڪروهه آهي. (عالمگيري ج1 ص 103،غنيه ص 448)

نماز ۾ کنهڻ

(27) هڪ رڪن ۾ ٽي ڀيرا کنهڻ سان نماز فاسد ٿي ويندي آهي، يعني هيئن ته کنهي هٿ هٽائي ورتو وري کنهيو وري هٿ هٽائي ورتو اهي ٻه ڀيرا ٿيا، جيڪڏهن پوءِ ائين ٽيون ڀيرو ڪيو ويو ته نماز ٽُٽي ويندي، جيڪڏهن هڪ ڀيرو هٿ رکي ڪجهه ڀيرا حرڪت ڏني ته اهو هڪ ڀيرو کنهڻ چئبو . (عالمگيري ج 1 ص 104، غنية ص 448) منهنجا آقا اعليٰ حضرت، امام اهلسنت، امام احمد رضا خان رَحۡمَۃُاللّٰہِ تعالیٰ عَلَیۡہِ نماز ۾ کنهڻ جي باري ۾ فرمائن ٿا: (نماز ۾ جيڪڏهن خارش ٿئي ته) صبر ڪري ۽ صبر نه ڪري سگهي ۽ انهي ڪري دل پريشان ٿئي ته کنهي پر هڪ رڪن مثلاً قيام يا قعود يا رڪوع يا سجدن ۾ ٽي ڀيرا نه کنهي، ٻه

پيرا ڪنهڻ جي اجازت آهي . (فتاويٰ رضويه ج 7 ص 384)

الله اڪبر چوڻ ۾ غلطيون

(28) تَڪبِيراتِ اِنتِقالات (يعني هڪ رڪن کان ٻئي رڪن ۾ وڃڻ لاءِ تڪبيرون چوڻ) ۾ الله اڪبر جي الف کي ڊگهو ڪيائين يعني الله آڪبر چيائين يا "ب" کانپوءِ الف وڌايائين يعني"اڪبار" چيائين ته نماز فاسد (يعني ختم) ٿي وئي ۽ جيڪڏهن تڪبيرِ تحريمه ۾ ائين چوي ته پوءِ نماز شروع ئي نه ٿي (درمختار ج 2 ص 473) گهڻا مُڪَبِّر (يعني جماعت ۾ امام جي تڪبيرن تي زور سان تڪبيرون چئي ڪري آواز پهچائڻ وارا) اهي غلطيون گهڻيون ڪندا آهن ۽ ائين پنهنجون ۽ ٻين جون نمازون برباد ڪندا آهن تنهنڪري جيڪو انهن حڪمن کي چڱيءَ طرح نه سمجهندو هجي ته ان کي مُڪَبِّر نه ٿيڻ گهرجي (29) قِراءَت يا نماز جي اَذڪار (يعني نماز ۾ پڙهيا ويندڙ وِردن) ۾ اهڙي غلطي جنهن سان معنىٰ فاسد ٿي وڃي ان سان نماز به فاسد ٿي ويندي آهي . (بهار شريعت ج 1 ص 614)

"بيشڪ پڪو نمازي جنت الفردوس جو حقدار آهي" جي ٻٺيهه اکرن جي نسبت سان نماز جا 32 مڪروهاتِ تحريمه

﴿1﴾ ڏاڙهي، جسم يا ڪپڙن سان ڪيڏڻ .(عالمگيري ج1 ص 105) ﴿2﴾ ڪپڙا سميٽڻ (ايضاً) جيئن اڄڪلهه ڪجهه ماڻهو سجدي ۾ وڃڻ وقت سلوار وغيره اڳيان يا پويان کان مٿي ڪندا آهن جيڪڏهن ڪپڙو جسم سان چنبڙي پوي ته هڪ هٿ سان ڇڏائڻ ۾ حرج ناهي.

ڪُلهن تي چادر لڙڪائڻ

﴿3﴾ سَدَل يعني ڪپڙو لڙڪائڻ مثال طور مٿي يا ڪلهن تي اهڙيءَ طرح چادر يا رومال وغيره وجهڻ جو ٻئي ڪنارا لڙڪندا هجن. ها جيڪڏهن هڪ ڪنارو ٻئي ڪلهي تي وجهي ڇڏيو ۽ ٻيو لڙڪي رهيو آهي تہ حرج ناهي . (درمختار معه ردالمحتار ج 2 ص 488)

﴿4﴾ اڄڪلهہ ڪجھہ ماڻھو هڪ ڪلهي تي ائين رومال رکندا آهن جو ان جو هڪڙو ڪنارو پيٽ تي لڙڪي رهيو هوندو آهي ۽ ٻيو پُٺيءَ تي اهڙيءَ طرح نماز پڙهڻ مڪروهِ تحريمي آهي. (بهارِشريعت ج 1 ص 624) ﴿5﴾ ٻنهي ٻانهن مان جيڪڏهن هڪ ٻانهن بہ اڌ ڪرائيءَ کان مٿي چڙهيل هوندي تہ نماز مڪروهِ تحريمي ٿيندي . (درمختار ج 2 ص 490)

طبعي حاجت جي شدت

﴿6﴾ پيشاب، پائخاني يا ريح جي شِدّت هئڻ. جيڪڏهن نماز شروع ڪرڻ کان اڳ ۾ ئي شدت هجي تہ وقت هئڻ جي صورت ۾ نماز شروع ڪرڻ ئي گناهہ آهي.ها جيڪڏهن ائين آهي جو فارغ ٿيڻ ۽ وضو کان پوءِ نماز جو وقت ختم ٿي ويندو تہ نماز پڙهي وٺو ۽ جيڪڏهن نماز جي دؤران اها حالت پيدا ٿي تہ جيڪڏهن وقت ۾ گنجائش هجي تہ نماز ٽوڙي ڇڏڻ واجب آهي، جيڪڏهن ائين پڙهي ورتي تہ گنهگار ٿيندو . (ردالمحتار ج 2 ص 492)

نماز ۾ پٿريون هٽائڻ

﴿7﴾نماز جي دؤران پٿريون هٽائڻ مڪروهِ تحريمي آهي (درمختار

و ردالمحتار ج 2 ص 492) حضرتِ سيّدُنا جابر رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمائن ٿا: ”مون نماز جي دؤران پٿريءَ کي هٿ لائڻ جي مُتعلق بارگاهِ رسالت ۾ سوال ڪيو، ارشاد ٿيو: ”هڪ ڀيرو ۽ جيڪڏهن تون ان کان بچين ته ڪارين اکين وارين سؤ ڏاچين کان بهتر آهي.“ (صحيح ابن خزيمه ، حديث 897، ج 2 ص 52) ها جيڪڏهن سنّت جي مطابق سجدو ادا نه ٿي سگهندو هجي ته هڪ ڀيرو هٽائڻ جي اجازت آهي ۽ جيڪڏهن بغير هٽائڻ جي واجب ادا نه ٿيندو هجي ته هٽائڻ واجب آهي چاهي هڪ ڀيري کان وڌيڪ جي ضرورت پوي .

آڱرين مان ٽڪاءُ ڪڍڻ

﴿8﴾ نماز ۾ آڱرين ما ٽڪاءُ ڪڍڻ (درمختار ج 2 ص 493) **خاتم المُحَقِّقِين** حضرت علامه ابنِ عابِدين شامي رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہ فرمائن ٿا: ابن ماجه جي روايت آهي ته سرڪارِ مدينه صلی اللہ تعالیٰ علیہ واٰلہ وسلم فرمايو: نماز ۾ پنهنجي آڱرين مان ٽڪاءُ نه ڪڍو. (سنن ابن ماجه ج 1 ص 514 حديث 965) ”مُجتَبىٰ“ جي حوالي سان نقل ڪيو ته شَهنشاهِ ڪون و مڪان، رحمتِ عالميان صلی اللہ تعالیٰ علیہ واٰلہ وسلم نماز جي انتظار جي دؤران آڱرين مان ٽڪاءُ ڪڍڻ کان منع فرمايو، وڌيڪ هڪ روايت ۾ آهي،”نماز جي لاءِ ويندي آڱرين مان ٽڪاءُ ڪڍڻ کان منع فرمايو آهي.“ انهن مبارڪ حديثن مان اهي ٽي حڪم ثابت ٿيا (الف) نماز جي دؤران ۽ نماز جي توابع، مثال طور نماز جي لاءِ ويندي، نماز جو انتظار ڪندي آڱرين مان ٽڪاءُ ڪڍڻ **مَڪروهِه تَحرِيمِي** آهي (ب) نماز کان ٻاهر (يعني نماز جي توابع ۾ به نه هجي)

بنا ضرورت جي آڱرين مان نڪاءُ ڪڍڻ **مَڪروهِ تنَزِيهي** آهي(بهار شريعت ج 1 ص 625) (ج) نماز کان ٻاهر ڪنهن ضرورت سبب مثال طور آڱرين کي آرام ڏيڻ لاءِ آڱرين مان نڪاءُ ڪڍڻ **مُباح** (يعني بغير ڪراهت جي جائز) آهي. (درمختار، ردالمحتار ج 2 ص 493، 494) **﴿9﴾ تَشْبِيڪ** يعني هڪ هٿ جون آڱريون ٻئي هٿ جي آڱرين ۾ وجهڻ (درمختار ج 1 ص 493) **سرڪارِ مدينه** صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہٖ وسلم فرمايو: جيڪو مسجد جي ارادي سان نڪري ته تَشْبِيڪ يعني هڪ هٿ جون آڱريون ٻئي هٿ جي آڱرين ۾ نه وجهي بيشڪ اهو نماز (جي حڪم) ۾ آهي (سنن ترمذي ج 1 ص 396 حديث 386) نماز جي لاءِ ويندي وقت ۽ نماز جي انتظار ۾ به اهي ٻئي شيون مڪروهِ تحريمي آهن. (بهار شريعت ج 1 ص 625 درمختار ج 1 ص 493)

چيلهه تي هٿ رکڻ

﴿10﴾ چيلهه تي هٿ رکڻ نماز کان علاوه به (بنا عذر جي) چيلهه تي (يعني ٻنهي پاسن جي وچ ۾) هٿ نه رکڻ گهرجي (درمختار ج 2، ص494) الله عَزَّوَجَلَّ جا محبوب صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہٖ وسلم فرمائن ٿا: ”چيلهه تي هٿ رکڻ جهنّمين جي لاءِ راحت آهي.“ (شرح السنة للبغوي ج 2 ص 313 حديث 731) يعني اهو يهودين جو فعل آهي جو اهي جهنّمي آهن نه ته جهنّمين جي لاءِ جهنّم ۾ ڪهڙي راحت آهي. (حاشيہ بهارِ شريعت ج 1 ص618)

آسمان ڏانهن ڏسڻ

﴿11﴾ نظر آسمان ڏانهن کڻڻ (بهارِ شريعت ج 1 ص 626) الله عَزَّوَجَلَّ جا محبوب صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہٖ وسلم فرمائن ٿا:”ڪهڙو حال آهي انهن ماڻهن جو

جيڪي نماز ۾ آسمان ڏانهن نظرون کڻندا آهن، (اهي) ان کان مُڙي وجن نہ تہ انهن جون اکيون کسيون وينديون.“ (صحيح بخاري، ج 1 ص265 حديث 750)﴿12﴾ هيڏي هوڏي منهن ڦيرائي ڪري ڏسڻ، چاهي پورو منهن ڦيرايو يا ٿورو، بغير منهن ڦيرائڻ جي رُڳو اکيون ڦيرائي هيڏي هوڏي بغير ضرورت جي ڏسڻ مڪروهِ تَنزِيهي آهي ۽ جيڪڏهن ڪنهن ضرورت جي تحت هجي تہ حرج ناهي. (بهارشريعت ج 1 ص 626) **سرڪارِ مدينه**، قرارِ قلب وسينہ صَلَّى اللهُ تعالىٰ عليه واٰله وسلم فرمائن ٿا :”جيڪو ٻانهو نماز ۾ آهي الله عَزَّوَجَلَّ جي خاص رَحمت ان ڏانهن مُتَوَجِّهہ رهندي آهي جيستائين هيڏي هوڏي نہ ڏسي جڏهن ان پنهنجو منهن ڦيريو تہ ان جي رَحمت بہ ڦري ويندي آهي.“ (ابوداؤد، ج1، ص344، رقم الحديث 909) ﴿13﴾ مرد جو سجدي ۾ ڪرائيون وڇائڻ. (درمختار معه رد المحتار، ج2، ص496)

نمازيءَ ڏانهن ڏسڻ

﴿14﴾ ڪنهن شخص جي منهن سامهون نماز پڙهڻ، ٻئي شخص کي بہ نمازيءَ ڏانهن منهن ڪرڻ ناجائز ۽ گناهہ آهي ڪو اڳ ۾ ئي منهن ڪري وينو هجي ۽ پوءِ ڪو ان جي چهري ڏانهن منهن ڪري نماز شروع ڪري تہ نماز شروع ڪرڻ وارو گنهگار ٿيندو ۽ ان نمازي تي ڪراهت آئي نہ تہ منهن ڪرڻ واري تي گناهہ ۽ ڪراهت آهي (درمختار ج 2، ص 496،497) جيڪي ماڻهو جماعت جي سلام ڦيرڻ کان پوءِ پنهنجي بلڪل پُٺيان نماز پڙهڻ واري ڏانهن منهن ڪري ان کي ڏسندا آهن يا پوئتي

وڃڻ جي لاءِ ان ڏانهن منهن ڪري ويهي رهندا آهن ته اهو سلام ڦيري ته نڪران، يا نمازي جي بلڪل سامهون ويهي ڪري يا ويهي ڪري اِعلان ڪندا آهن، درس ڏيندا آهن ۽ بيان ڪندا آهن اهي سڀ توبهه ڪن. ﴿15﴾ نماز ۾ نڪ ۽ منهن ڍڪڻ. (درمختار ج 2 ص 511 عالمگيري، ج1، ص106) ﴿16﴾ بنا ضرورت جي ڪنگهڻ (يعني بلغم وغيره ڪڍڻ) (درمختار ج2، ص 511) ﴿17﴾ جاڻي واڻي اوٻاسي ڏيڻ. (مراقي الفلاح ص354) (جيڪڏهن پنهنجو پاڻ اچي ته حرج ناهي پر روڪڻ مُستَحَب آهي) الله عَزَّوَجَلَّ جا محبوب صَلَّی اللہُ تعالٰی علیہ واٰلہٖ وسلَّم فرمائن ٿا:”جڏهن نماز ۾ ڪنهن کي اَوٻاسي اچي ته جيترو ٿي سگهي روڪي جو شَيطان وات ۾ داخل ٿي ويندو آهي.“(صحيح مسلم، ص1597 حديث 2995) ﴿18﴾ اُبتو قرآنِ مجيد پڙهڻ (مثال طور پهرين رڪعت ۾ ”تَبَّت يدا“ ۽ ٻيءَ ۾ ”اِذَا جَآءَ“) ﴿19﴾ ڪنهن واجب کي ڇڏي ڏيڻ. مثال طور ”قَومَه“ ۽ ”جَلسَه“۾ پُٺي سڌي ٿيڻ کان اڳ ۾ ئي رُڪوع يا ٻئي سجدي ۾ هليو وڃڻ. (بهارشريعت ج 1 ص 629) ان گناهه ۾ مسلمانن جو چڱو ڀلو تعداد مُلَوَّث نظر ايندو آهي، ياد رکو! جيتريون به نمازون ائين پڙهيون هونديون سيني جو ورائي پڙهڻ واجب آهي . ﴿20﴾ ”قِيام“ کان سواءِ ڪنهن ٻئي موقعي تي قرآنِ مجيد پڙهڻ. (بهار شريعت ج 1 ص 629) ﴿21﴾ قِراءَت رُڪوع ۾ پهچي ڪري ختم ڪرڻ. (ايضًا) ﴿22﴾ امام کان اڳ مُقتدي جو رُڪوع ۽ سجدن وغيره ۾ هليو وڃڻ يا ان کان اڳ ۾ مٿو مٿي ڪڻڻ.(ايضاً) حضرتِ سيّدُنا امام مالڪ رضی اللہ تعالٰی عنہ حضرتِ سيّدُنا ابوهريره رضی اللہ تعالٰی عنہ کان روايت ڪن

تا تہ **حضور** صلی اللہ تعالیٰ علیہ واٰلہٖ وسلم فرمايو:”جيڪو امام کان اڳ مٿو مٿي ڪٽندو آهي ۽ جهڪائيندو آهي ان جي پيشانيءَ جا وار شيطان جي هٿ ۾ آهن.“(مؤطا امام مالڪ ج1ص 102 رقم212) **حضرتِ سيّدُنا ابو هريره** رضی اللہ تعالیٰ عنہ کان روايت آهي **الله** عَزَّوَجَلَّ **جا محبوب** صلی اللہ تعالیٰ علیہ واٰلہٖ وسلم فرمائن ٿا: ”ڇا جيڪو شخص امام کان اڳ ۾ مٿو ڪڍي ٿو ان کان نہ ٿو ڊڄي تہ الله تعالیٰ ان جو مٿو گڏھ جو مٿو ڪري ڇڏي“.

(صحيح مسلم، ص 228 حديث 427)

گڏھ جھڙو منھن

حضرتِ سيّدُنا امام نَوَوِي عليہ رحمۃ اللہ القوي **حديث** (جو سبق) ونڻ لاءِ هڪ وڏي مشهور شخص وٽ دِمشق ويا. اهي پردو ڪري پڙهائيندا هئا، ڪافي عرصي تائين انهن وٽ گهڻو ڪجھ پڙهيو پر سندن منهن نہ ڏٺو، جڏهن گهڻو عرصو گذريو ۽ ان مُحَدِّث صاحب ڏٺو تہ ڪين (يعني امام نَوَوِي ڪي) حديث جي علم جي گهڻي خواهش آهي تہ هڪ ڏينهن پردو هٽايائين! ڇا ٿا ڏسن تہ انهن جو **گڏھ جھڙو منھن** آهي!! انهن فرمايو تہ پٽ! جماعت جي دؤران امام کان اڳيان وڌڻ کان ڊڄ جو اها حديث جڏهن مونکي پهتي تہ مون ان کي مُسۡتَبۡعَد (يعني ڪجھ راوِين جي صحيح نہ هئڻ ڪري عقل ۾ نہ ايندڙ) سمجهيو ۽ آءُ ڄاڻي واڻي امام کان اڳتي وڌيس تہ منهنجو منهن اهڙو ٿي ويو جهڙو تون ڏسين ٿو . (بهارِ شريعت، ج 1 ص 560 مرقاۃالمفاتيح ج 3 ص 221) ﴿23﴾ بيو ڪپڙو هئڻ باوجود رُڳو سلوار يا گوڏ ۾ نماز پڙهڻ ﴿24﴾ ڪنهن اچڻ واري

واقفڪار جي لاءِ (يعني خوشامد جي طور تي) امام جو نماز کي ڊگهو ڪرڻ. (عالمگيري، ج1 ، ص 106) جيڪڏهن ان کي نماز تي مدد ڏيڻ جي لاءِ هڪ ٻن تَسبِيحن جيترو ڊگهو ڪيو تہ حرج ناهي. (عالمگيري، ج1 ، ص 108) ﴿25﴾ مَغۡصُوۡبَہ زمين (يعني اهڙي زمين جنهن تي زبردستي قبضو ڪيو هجي) يا ﴿26﴾ پَرائي ٻَني جنهن ۾ فصل موجود آهي. (مراقي الفلاح معه حاشية الطحطاوي، ص258، درمختار ج 2 ص 54) يا ﴿27﴾ پوک واري ٻَنيءَ ۾ (ايضًا) يا ﴿28﴾ قبر جي سامهون جڏهن تہ قبر ۽ نمازي جي وچ ۾ ڪا شيءِ رڪاوٽ نہ هجي نماز پڙهڻ. (عالمگيري، ج 5 ص 319) ﴿29﴾ ڪافرن جي عبادتگاهن ۾ نماز پڙهڻ بلڪ انهن ۾ وڃڻ بہ منع آهي. (ردالمحتار ج2، ص53) ﴿30﴾ اُبتا ڪپڙا پائي ڪري يا اوڍي ڪري نماز پڙهڻ. ﴿31﴾ پهراڻ وغيره جا بٽڻ کليل هئڻ جنهن سان سينو کليل رهي مڪروهِ تحريمي آهي. ها جيڪڏهن هينان ڪو ٻيو ڪپڙو آهي جنهن سان سينو نہ ٿو ظاهر ٿئي تہ مڪروهِ تنزيهي آهي . (بهارِ شريعت، ج 1 ص 630)

نماز ۽ تصويرون

﴿32﴾ جاندار جي تصوير وارا ڪپڙا پائي ڪري نماز پڙهڻ مڪروهِ تحريمي آهي نماز کان علاوه بہ اهڙا ڪپڙا پائڻ جائز ناهن. (درمختار معه رد المحتار، ج2، ص502) ﴿33﴾ نمازيءَ جي مٿانهون يعني ڇت تي يا سجدي جي جڳهہ تي يا اڳيان يا ساڄي يا کاٻي پاسي جاندار جي تصوير لڳل هجڻ مڪروهِ تَحريمي آهي ۽ پويان هئڻ بہ مڪروه آهي پر بيان ڪيل صورتن کان گهٽ،

جيڪڏهن تصوير فرش تي آهي ۽ ان تي سجدو نہ ٿو ٿئي تہ ڪراهت ناهي جيڪڏهن تصوير غير جاندار جي آهي جيئن درياهہ، جبل وغيره تہ ان ۾ ڪو حرج ناهي. ايتري ننڍي تصوير هجي جنهن کي زمين تي رکي بيهي ڪري ڏسجي تہ عُضوا واضح نظر نہ اچن، (جيئن عام طور تي ڪعبي جي طواف جي مَنظَر واريون تصويرون تمام ننڍيون هونديون آهن اهي تصويرون) نماز جي لاءِ ڪراهت جو سبب ناهن. (بهارِ شريعت، ج 1 ص 627، 628) ها طواف جي رش ۾ هڪ بہ چهرو واضح ٿي ويو تہ مُمانعَت باقي رهندي. چهري کان علاوه مثال طور هٿ، پير، پُنِي، چهري جو پويون حصو يا اهڙو چهرو جنهن جون اکيون، نڪ، چَپَ وغيره سڀ عضوا مٽيل هجن اهڙين تصويرن ۾ ڪو حرج ناهي .

”خدا پنهنجي پسند جي نماز پڙهڻ جي سعادت ڏي“ جي ٿيٽيهہ اکرن جي نسبت سان نماز جا 33 مڪروهاتِ تنزيهي

﴿1﴾ بيا ڪپڙا هجڻ جي باوجود ڪم ڪار جي ڪپڙن ۾ نماز پڙهڻ. (شرح الوقاية ج 1 ص 198) وات ۾ ڪا شيءِ هجڻ جي ڪري جيڪڏهن ان جي ڪري قِراءَت نہ ٿي سگهندي هجي يا اهڙا لفظ نڪرن جيڪي قرآن پاڪ جا نہ هجن تہ نماز ئي فاسد ٿي ويندي. (درمختار، رد المحتار ج 2 ص 496) ﴿2﴾ سُستيءَ جي ڪري مٿي اگهاڙي نماز پڙهڻ. (درمختار ج 2 ص 491) نماز ۾ ٽوپي يا عِمامو شريف ڪري پوي تہ کڻڻ افضل آهي جڏهن تہ عملِ ڪثير جي

ضرورت نہ پوي نہ تہ نماز فاسِد ٿي ويندي ۽ هر هر ڪٽڻو پوي تہ چڙي ڏيو ۽ نہ ڪٽڻ سان خُشُوع و خُضُوع مقصود هجي تہ نہ ڪٽڻ افضل آهي . (درمختار معه رد المحتار، ج 2 ص491) جيڪڏهن ڪو مٿي اگھاڙو نماز پڙهي رهيو هجي يا ان جي ٽوپي ڪِري پئي هجي تہ ان کي ٻيو شخص ٽوپي نہ پارائي. ﴿2﴾ رُڪوع يا سجدي ۾ بنا ضرورت جي ٽن پيرن کان گھٽ تسبيح چوڻ (جيڪڏهن وقت ٿورو هجي يا ٽرين نڪري وڃڻ جو خوف هجي تہ حرج ناهي، جيڪڏهن مقتدي ٽي تسبيحون نہ چئي سگھيو هو جو امام مٿو مٿي ڪنيو تہ امام جو ساٿ ڏئي) (بهارِ شريعت ج 1 ص 630) ﴿4﴾ نماز ۾ پيشانيءَ تان مٽي يا ڪَک وغيره پري ڪرڻ، ها جيڪڏهن انهن جي ڪري نماز مان ڌيان هٽجي ٿو تہ پري ڪرڻ ۾ حَرج ناهي. (عالمگيري، ج1، ص106) ﴿5﴾ سجدي وغيره ۾ آڱريون قبلي کان ڦيري ڇڏڻ. (عالمگيري، ج1، ص 108) ﴿6﴾ مرد جو سجدي ۾ ران کي پيٽ سان ملائي ڇڏڻ.(عالمگيري، ج1، ص109) ﴿7﴾ نماز ۾ هٿ يا مٿي جي اشاري سان سلام جو جواب ڏيڻ. (درمختار ج 2 ص497) زبان سان جواب ڏيڻ سان نماز ٽُٽي ويندي آهي. (عالمگيري، ج1، ص 98) ﴿8﴾ نماز ۾ بنا عذر جي پلٿي هڻي ويهڻ. (درمختار ج 2 ص 48) ﴿9﴾ آرس ڀڃڻ ۽ ﴿10﴾ جاڻي واڻي ڪنگھڻ، نِڙي صاف ڪرڻ. (بهارِ شريعت ج 1 ص 633 عالمگيري، ج1، ص 107) جيڪڏهن طبيعت چاهيندي هجي تہ حرج ناهي. ﴿11﴾ سجدي ۾ وڃڻ وقت گوڏن کان اڳ ۾ بنا عذر جي هٿ زمين تي رکڻ. (منية المصلي ص 340) ﴿12﴾ اٿڻ وقت گوڏن کان اڳ

۾ بنا عذر جي هٿن ڪان اڳ گوڏا زمين تان ڪٽڻ. (ايضاً) ﴿13﴾ رڪوع ۾ مٿي کي پُٺي کان هيٺ مٿي ڪرڻ. (ايضاً 349) ﴿14﴾ نماز ۾ ثناء تَعَوُّذ تَسۡمِيَه ۽ آمين زور سان چوڻ. (غنية ص 353، عالمگيري، ص107) ﴿15﴾ بنا عُذر جي ڀِت وغيره تي ٽيڪ لڳائڻ (غنية ص 353) ﴿16﴾ رُڪوع ۾ گوڏن تي ۽ ﴿17﴾ سجدن ۾ زمين تي هٿ نہ رکڻ ﴿18﴾ ساڄي کاٻي جهومڻ.(تراوُح يعني ڪڏهن ساڄي پير تي ۽ ڪڏهن کاٻي پير تي زور ڏيڻ اها سنّت آهي) (فتاويٰ رضويہ ج 7 ص 379 بهارِ شريعت ج 1 ص 634) ۽ سجدي ۾ وڃڻ لاءِ ساڄي پاسي زور ڏيڻ ۽ اٿڻ وقت کاٻي پاسي زور ڏيڻ مُستَحَب آهي. (عالمگيري، ج1، ص 108) ﴿19﴾ نماز ۾ اکيون بند رکڻ. ها جيڪڏهن خُشُوع ايندو هجي تہ اکيون بند رکڻ افضل آهي (درمختار و رد المحتار، ج2، ص499) ﴿20﴾ ٻرندڙ باهہ جي سامهون نماز پڙهڻ. ميڻ بتي يا ڏيئو سامهون هجي تہ حرج ناهي (عالمگيري، ج1، ص108) ﴿21﴾ اهڙي شيءِ جي سامهون نماز پڙهڻ جنهن سان ڌيان هٽجي مثال طور سينگار ۽ راند روند وغيره (بهارِ شريعت ج 1 ص 636)﴿22﴾ نماز لاءِ ڊوڙڻ ﴿23﴾ عام رستو ﴿24﴾ گند اڇلائڻ جي جڳهہ ﴿25﴾ مَذۡبَح يعني جتي جانور ذبح ڪيا ويندا آهن اتي ﴿26﴾ اِصۡطَبۡل يعني گهوڙا ٻَڌڻ جي جڳهہ ﴿27﴾ غسل خانو ﴿28﴾ واڙا خاص طور تي جتي اُٺ ٻَڌا ويندا آهن. ﴿29﴾ بيت الخلاء جي ڇت ﴿30﴾ ريگستان ۾ بنا سُتري جي جڏهن تہ اڳيان ماڻهن جي گُذرڻ جو امڪان هجي انهن جڳهن تي نماز پڙهڻ. (بهارِ شريعت ج 1 ص 636، 637 درمختار ج 2 ص 52،

54) ﴿31﴾ بنا عذر جي هٿ سان مَک يا مَڇر اڏائڻ. (عالمگيري، ج 1 ص 109) (نماز ۾ جونءِ يا مڇر ايذاء ڏيندا هجن ته پڪڙي مارڻ ۾ ڪو حرج ناهي جڏهن ته عملِ ڪثير سان نه هجي.(بهارِ شريعت ج 1 ص 635، غنية ص 353) ﴿32﴾ هر اهو عملِ قليل جيڪو نمازي جي لاءِ فائديمند هجي جائز آهي ۽ جيڪو مفيد نه هجي اهو مڪروه آهي.(عالمگيري، ج1، ص105) ﴿33﴾ابتا ڪپڙا پائڻ يا اوڍڻ .

(فتاويٰ رضويه مخرجه ج 7 ص 357 تا 360 فتاوي اهلسنت غير مطبوعه وغيره)

اڌ آستين ۾ نماز پڙهڻ ڪيئن آهي؟

اڌ ٻانهن وارو ڪُڙتو يا قميص پائي ڪري نماز پڙهڻ مڪروهِ تنزيهي آهي جڏهن ته ان وٽ ٻيا ڪپڙا موجود هجن. حضرتِ صَدْرُالشَّرِيْعه مفتي محمد امجد علي اَعظميعليه رحمة القوي فرمائن ٿا: ”جنهن وٽ ڪپڙا موجود هجن ۽ رُڳو اڌ ٻانهن (وارا ڪپڙا) يا گنجي پائي نماز پڙهي ٿو ته ڪراهتِ تنزيهي آهي ۽ ڪپڙا موجود ناهن ته ڪراهت به ناهي.“ (فتاويٰ امجديه، حصو1، ص193،) مفتيءِ اعظم پاڪستان حضرت مولانا مفتي وقارالدين قادري رضوي عليه رحمة القوي فرمائن ٿا: اڌ ٻانهن وارو ڪڙتو، قميص يا شرٽ ڪم ڪار ڪرڻ وارن ڪپڙن ۾ شامل آهن.(جو ڪم ڪار ڪرڻ وارا ڪپڙا پائي ڪري انسان مُعَزّزن آڏو وڃڻ کان لنوائيندو آهي)، ان لاءِ جيڪي اڌ ٻانهن وارو ڪڙتو پائي ڪري ٻين ماڻهن جي سامهون وڃڻ نه ٿا چاهن، انهن جي نماز مڪروهِ تنزيهي آهي ۽ جيڪي ماڻهو اهڙا ڪپڙا پائي ڪري سيني جي سامهون وڃڻ ۾ ڪا

بُرائي محسوس نہ ٿا ڪن، انهن جي نماز مڪروھ ناهي .

(وقار الفتاويٰ، ج2، ص246)

ظهر جي آخري ٻن نفلن جي ڇا ڳالهہ ڪجي!

ظهر ڪانپوءِ چار رڪعتون پڙهڻ مُستَحَب آهي جو حديثِ پاڪ ۾ فرمايو ويو:”تہ جنهن ظهر کان اڳ ۾ چار ۽ بعد ۾ چئن جي حِفاظت ڪئي اللهتعاليٰ ان تي باھ حرام فرمائي ڇڏيندو.“(سنن ترمذي ج 1 ص436 حديث 428) علامہ سيّد طحطاويعليہ رحمة القوي فرمائن ٿا تہ اهو مورُڳو باھ ۾ داخل ئي نہ ٿيندو ۽ ان جا گناھ مِٽايا ويندا ۽ ان تي (ماڻهن جي حق تَلفِين جون) جيڪي جوابداريون آهن الله تعاليٰ ان جي فريق (يعني ٻي ڌر) کي راضي ڪري ڇڏيندو يا اهو مطلب آهي تہ اهڙن ڪمن جي توفيق ڏيندو جن تي سزا نہ هجي (حاشيہ الطحطاوي علي الدرالمختار ج 1 ص 284) ۽ علامہ شامي رَحمَۃُاللّٰہِ تعالیٰ علیہ فرمائن ٿا تہ ان جي لاءِ بِشارت اها آهي تہ سعادت تي ان جو خاتمو ٿيندو ۽ دوزخ ۾ نہ ويندو. (ردالمحتار ج 2 ص 547)

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! الحمدلله عَزَّوَجَلَّ جتي ظُهرءَ جون ڏھ رڪعتون نماز پڙهي وٺندا آهيو اتي آخر ۾ وڌيڪ ٻہ رڪعتون نفل پڙهي ڪري ٻارهين شريف جي نسبت سان 12 رڪعتون ڪرڻ ۾ ڪهڙي دير لڳندي آهي، اِستِقامت سان ٻہ رڪعتون نفل پڙهڻ جي نيّت ڪري ڇڏيو .

صَلُّو عَلَی الحَبِيب! صَلَّی اللهُ تَعالٰی عَلٰی مُحَمَّد

اِمامت جو بيان

مرد (غير مَعذُور) جي امام هجڻ لاءِ ڇهہ شرط آهن:

﴿1﴾ صحيحُ العقيده مسلمان هجڻ ﴿2﴾ بالغ هجڻ ﴿3﴾ عاقل هجڻ ﴿4﴾ مرد هجڻ ﴿5﴾ قِراءَت صحيح هجڻ﴿6﴾ معذور نہ هجڻ

(نورالايضاح ص 73 بهارِ شريعت ج 1 ص 560)

"يا امامَ الانبيا" صَلَّى اللّٰه تعالٰی علیہ واٰلہٖ وسلَّم جي نيرهن اکرن جي نسبت سان اِقتِداء جا 13 شرط

﴿1﴾ نيّت ﴿2﴾ اقتداء ۽ ان اقتداء جي نيّت جو تڪبيرِ تحريمہ سان گڏ هئڻ يا تڪبيرِ تحريمه کان اڳ ۾ هئڻ پر شرط اهو آهي تہ اڳ ۾ هئڻ جي صورت ۾ ڪو غير مُتَعَلق ڪم نيّت ۽ تڪبير ۾فرق ڪرڻ وارو نہ هجي ﴿3﴾ امام ۽ مقتدي ٻنهي جو هڪ جڳهہ ۾ هجڻ ﴿4﴾ ٻنهي جي نماز هڪ هجي يا امام جي نماز مقتدي جي نماز ڪي پنهنجي ضِمن ۾ ورتل هجي ﴿5﴾ امام جي نماز جو مقتدي جي مذهب (يعني طريقي) تي صحيح هئڻ ۽ ﴿6﴾ امام ۽ مقتدي ٻنهي جو ان ڪي صحيح سمجهڻ ﴿7﴾ شرطن جي موجودگي ۾ عورت جو برابر نہ هئڻ ﴿8﴾ مقتدي جو امام کان اڳتي نہ هجڻ ﴿9﴾ امام جي انتقالات (يعني رُڪنن ڪي ختم ڪرڻ) جو علم هجڻ ﴿10﴾ امام جو مقيم يا مسافر هجڻ جي خبر هئڻ ﴿11﴾ رڪنن جي ادائگي ۾ شريڪ ٿيڻ ﴿12﴾ رڪنن جي ادائگي ۾ مقتدي امام جي مثل هجي يا گهٽ ﴿13﴾ ائين ئي شرطن ۾ مقتديءَ جو امام کان وڌيڪ نہ هجڻ.

(بهارِ شريعت ج 1 ص 562 ردالمحتار، ج2، ص 338)

اِقامت کان پوءِ امام صاحب اعلان ڪري

پنهنجيون ڪڙيون، ڪنڌ ۽ ڪُلها هڪ سڌ ۾ ڪري صَف سڌي ڪريو، ٻن ماڻهن جي وچ ۾ جڳهه ڇڏڻ گناهه آهي ڪلهي سان ڪلهو ملائي يعني ٺپ ڪري رکڻ واجب، صف سڌي رکڻ واجب ۽ جيستائين اڳين صف آخر تائين پوري نه ٿي وڃي، ڄاڻي واڻي پوئتي نماز شروع ڪرڻ ناجائز ۽ گناهه آهي. 15 سالن کان ننڍن نابالغ ٻارن کي صفن ۾ نه بيهاريو، انهن کي ڪنڌ ۾ به نه موڪليو، ننڍن ٻارن جي صف سڀ کان آخر ۾ ٺاهيو .

(تفصيلي معلومات جي لاءِ ڏسو فتاويٰ رضويه ج7 ص 219 کان 225)

جماعت جو بيان

عاقل، بالغ، آزاد ۽ طاقت رکندڙ تي مسجد جي جماعتِ اُولیٰ (يعني پهرين جماعت) واجب آهي بنا عُذر جي هڪ ڀيرو به ڇڏڻ وارو گناهگار ۽ سزا جو حقدار آهي ۽ تمام گهڻا ڀيرا ڇڏي ته فاسق، مَردُودُالشّهادَت (يعني جنهن جي گواهي قابل قبول نه هجي) ۽ ان کي سخت سزا ڏني ويندي جيڪڏهن پاڙيسرين خاموشي اختيار ڪئي ته اهي به گنهگار ٿيا .(درمختاررد المحتار ج2ص340 غنيہ ص 508)

ڪجهه فُقهاءِ ڪرام رحمهم الله تعالي فرمائن ٿا ته جيڪو شخص اذان ٻُڌي ڪري گهر اقامت جو انتظار ڪري ٿو ته اهو گناهگار ٿيندو ۽ ان جي شهادت (يعني گواهي) قبول ناهي . (فتاويٰ رضويہ ج 7 ص 102)

”منهنجا آقا مديني ڪهرايو“ جي ويهن اکرن جي نسبت سان جماعت ڇڏڻ جا 20 عُذر

﴿1﴾ مريض،جنهن کي مسجد تائين وڃڻ ۾ تڪليف ٿيندي هجي

﴿2﴾ معذور ﴿3﴾ جنهن جو پير ڪٽجي ويو هجي، ﴿4﴾ جنهن تي فالج جو حملو ٿيو هجي، ﴿5﴾ ايترو پوڙهو جو مسجد تائين وڃڻ ڪان لاچار هجي ﴿6﴾ انڌو ايتري قدر جو انڌي جي لاءِ اهڙو ماڻهو هجي جو هٿ ڪان وٺي مسجد تائين پهچائي ﴿7﴾ سخت برسات ۽ ﴿8﴾ تمام گهڻي گپ هئڻ ﴿9﴾ سخت سردي ﴿10﴾ سخت اونداهي ﴿11﴾ آنڌاري ﴿12﴾ مال يا ڪاڌي جي ضايع ٿي وڃڻ جو انديشو ﴿13﴾ قرض واري جو خوف هجي ۽ هي تنگدست آهي ﴿14﴾ ظالم جو خوف ﴿15﴾ پائخاني يا ﴿16﴾ پيشاب يا ﴿17﴾ رِيح جي سخت حاجت آهي ﴿18﴾ ڪاڌو سامهون هجي ۽ نفس کي ان جي خواهش هجي ﴿19﴾ قافلي جي وڃڻ جو انديشو آهي ﴿20﴾ مريض جي سار سنڀال، جو جماعت جي لاءِ وڃڻ سان ان کي تڪليف ٿيندي ۽ گهٻرائيندو. اهي سڀ جماعت ڇڏڻ جا عذر آهن . (درمختار، رد المحتار، ج2، ص 347، 349)

ڪفر تي خاتمي جو خوف

اِفطار پارٽين، دعوتن، نيازن ۽ نعت خوانين وغيره جي ڪري فرض نمازن جي مسجد جي جماعتِ اُوليٰ (يعني پهرين جماعت) ڇڏڻ جي ڪڏهن بہ اجازت ناهي.ايتري تائين جو جيڪي ماڻهو گهر يا هال يا بنگلي جي ڪمپائونڊ وغيره ۾ تراويح جي جماعت قائم ڪندا آهن ۽ ڀرسان مسجد موجود آهي تہ انهن تي واجب آهي تہ اڳ ۾ فرض رڪعتون جماعتِ اُوليٰ سان مسجد ۾ ادا ڪن، جيڪي ماڻهو بنا عذر جي ۽ طاقت هوندي فرض

نماز مسجد ۾ جماعتِ اُولىٰ سان ادا نہ ٿا ڪن انهن کي ڊڄڻ گهرجي، جو حضرت سيدنا عبدالله بن مسعود رضی اللہ تعالیٰ عنہ جن جو فرمانِ عِبرت نشان آهي: ”جنهن کي اهو پسند هجي تہ سڀاڻي الله عَزَّوَجَلَّ سان مسلمان ٿي ڪري ملي تہ اهو هنن پنج نمازن (جي جماعت) جي اتي پابندي ڪري جتي اذان ڏني ٿي وڃي ڇو تہ الله عَزَّوَجَلَّ توهان جي نبي صلی اللہ تعالیٰ علیہ والہٖ وسلم جي لاءِ سُنَّنِ هُدىٰ مَشرُوع ڪيون (يعني مقرر ڪيون) ۽ اهي (باجماعت) نمازون بہ سُنَّنِ هُدىٰ مان آهن ۽ جيڪڏهن توهان پنهنجي نبيءَ جي سنّت ڇڏي ڏيندؤ تہ گمراهہ ٿي ويندؤ.“ (مسلم شريف ص 328 حديث 654) هن حديثِ مبارڪ مان اشارو ملي ٿو تہ جماعتِ اُولىٰ جي پابندي ڪرڻ واري جو خاتمو بالخير ٿيندو ۽ جيڪو بنا شرعي مجبوريءَ جي مسجد جي جماعتِ اُولىٰ ڇڏي ڏيندو آهي ان جي لاءِ ڪفر تي خاتمي جو خوف آهي، جيڪي ماڻهو خوامخواهہ سُستيءَ جي ڪري پوري جماعت حاصل ناهن ڪندا اهي توجهہ فرمائن جو منهنجا آقا اعلىٰ حضرت امامِ اهلسنّت مولانا شاهہ احمد رضا خان عليہ رحمۃ الرحمٰن فرمائن ٿا: ”بَحرالرَّائق“ ۾ آهي، قنيه ۾ آهي تہ ”جيڪڏهن اذان ٻُڌي مسجد ۾ داخل ٿيڻ لاءِ اقامت جو انتظار ڪندو رهيو تہ گناهگار ٿيندو.“ (فتاوىٰ رضويه، ج7، ص102، البحر الرائق، ج 1 ص 603) فتاوىٰ رضويه شريف جي انهيءَ صفحي تي آهي، ”جيڪو شخص اذان ٻُڌي گهر ۾ اِقامت جو انتظار ڪندو آهي ان جي شَهادَت (يعني گواهي) قبول ناهي.“ (البحر الرائق، ج 1 ص 453)

مٺا مٺا اسلامي ڀائرو! جيڪو اقامت تائين مسجد ۾ نٿو اچي وڃي ڪجھ فُقهاءِ ڪرام رحمهم الله تعالي جي مطابق اهو گناهگار ۽ مَردُودُ الشَّهادت (يعني گواهيءَ جي لاءِ نا اهل آهي تہ جيڪو بنا عذر جي گھر ۾ جماعت قائم ڪندو يا بغير جماعت جي نماز پڙهندو يا نماز ئي ناهي پڙهندو ان جو ڇا حال ٿيندو!

ياالله عزوجل **پنهنجي پياري محبوب** صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم **جي صدقي!** اسانکي پنج ئي نمازون مسجد جي پهرين صف ۾ تڪبيرِ اُولیٰ سان ادا ڪرڻ جي هميشہ سعادت نصيب فرماءِ . آمِين بِجاهِ النبی الاَمِين صلى الله تعالىٰ عليه واله وسلم

میں پانچوں نمازیں پڑھوں باجماعت
ہو توفیق ایسی عطا یا الٰہی عزوجل

”يارسولِ پاڪ“ جي نو اکرن جي نسبت سان وِتر جي نماز جا 9 مدني گل

﴿1﴾ وِتر جي نماز واجب آهي. ﴿2﴾ جيڪڏهن اها رهجي وڃي تہ ان جي قضا لازمي آهي. (عالمگيري، ج1، ص 111) ﴿3﴾ وِتر جو وقت سومهڻيءَ جي فرض ڪانپوءِ صبح صادق تائين آهي. ﴿4﴾ جيڪو سمهي پوءِ اُٿي سگھندو هجي تہ افضل آهي تہ رات جي پوئين حصي ۾ اٿي ڪري اڳ ۾ تَهَجُّد ادا ڪري پوءِ وِتر ﴿5﴾ ان جون 3 رڪعتون آهن. (درمختار و رد المحتار، ج2، ص 532) ﴿6﴾ هن ۾ قعدهءِ اُولیٰ واجب آهي رُڳو تَشَهُّد (التحيات) پڙهي اٿي بيهو ﴿7﴾ ٽين رڪعت ۾ قِراءَت ڪان پوءِ دعاءِ قُنُوت جي تڪبير چوڻ واجب آهي. (بهار شريعت ج 1 ص 527) ﴿8﴾ يعني جهڙي طرح تڪبيرِ

تحريمه چئبي آهي اهڙيءَ طرح اڳ ۾ هٿ ڪنن تائين کڻو پوءِ الله اڪبر چئو ﴿9﴾ پوءِ هٿ ٻڌي دعاءِ قُنوت پڙهو:

دُعاءِ قُنُوت

اَللّٰهُمَّ اِنَّا نَسْتَعِيْنُكَ وَ نَسْتَغْفِرُكَ وَنُؤْ مِنُ بِكَ وَ نَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِىْ عَلَيْكَ الْخَيْرَوَنَشْكُرُكَ وَلَا نَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَّفْجُرُكَ ط

ترجمو : اي الله! اسان توڪان مدد گهرون ٿا ۽ توڪان بخشش چاهيون ٿا ۽ توتي ايمان آڻيون ٿا ۽ توتي ڀروسو ڪيون ٿا ۽ تنهنجي تمام سٺي تعريف ڪريون ٿا ۽ تنهنجو شڪر ڪريون ٿا ۽ تنهنجي ناشڪري نٿا ڪريون ۽ الڳ ڪريون ٿا ۽ ڇڏيون ٿا ان شخص کي جيڪو تنهنجي نافرماني ڪري.

اَللّٰهُمَّ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَلَكَ نُصَلِّىْ وَنَسْجُدُ وَاِلَيْكَ نَسْعٰى وَنَحْفِدُ وَنَرْجُوْا رَحْمَتَكَ وَنَخْشٰى عَذَابَكَ اِنَّ عَذَابَكَ بِالْكُفَّارِ مُلْحِقٌ ط

اي الله عَزَّوَجَلَّ اسان تنهنجي ئي عبادت ڪريون ٿا ۽ تنهنجي لاءِ ئي نماز پڙهون ٿا ۽ سجدو ڪريون ٿا ۽ تنهنجي طرف ئي ڊوڙون ٿا ۽ خدمت جي لاءِ حاضر ٿيون ٿا ۽ تنهنجي رحمت جا اميدوار آهيون ۽ تنهنجي عذاب کان ڊڄون ٿا بيشڪ تنهنجو عذاب ڪافرن کي ملڻ وارو آهي.

﴿10﴾ دعاءِ قُنُوت کانپوءِ درود شريف پڙهڻ بهتر آهي (غنيہ ص 418)

﴿11﴾ جيڪي دُعاءِ قُنوت نہ پڙهي سگهن اهي هي پڙهن:

اَللّٰهُمَّ رَبَّنَآ اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّقِنَا عَذَابَ النَّارِ

ترجمو: اي الله عَزَّوَجَلَّ اي اسان جا مالڪ! تون اسان کي دنيا ۾ ڀلائي ۽ آخرت ۾ بہ ڀلائي عطا فرماءِ ۽ اسان کي دوزخ جي عذاب کان بچاءِ.

يا هي پڙهو

يا هي پڙهو :

اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِىْ

ترجمو: اي الله! منهنجي مغفرت فرماءِ.

﴿12﴾ جيڪڏهن دعاءِ **قُنوت** پڙهڻ وسري وئي ۽ رُڪوع ۾ هليا

ويؤ تہ واپس نہ ٿيو بلڪ سجدهءِ سَهۡوَ ڪري ڇڏيو. (عالمگيري ج1 ص111، 128) ﴿13﴾ وِتُر جماعت سان ٿي رهي هجي (جيئن رمضان المبارڪ ۾ پڙهندا آهن) ۽ مقتدي دُعاءِ قُنُوت کان فارغ نہ ٿيو هو تہ امام رڪوع ۾ هليو ويو تہ مقتدي بہ رڪوع ۾ هليو وڃي .

(عالمگيري، ج1 ص111، رد المحتار، ج2، ص 540)

سجدهءِ سَهو جو بيان

(1) نماز جي واجبن مان ڪو واجب ڀُلَ ۾ رهجي وڃي يا نماز جي فرضن يا واجبن ۾ ڀُل ۾ دير ٿي وڃي تہ سجدهءِ سَهۡوَ واجب آهي.(درمختار ج2 ص655) (2) جيڪڏهن سجدهءِ سَهۡوَ واجب هئڻ باوجود نہ ڪيائين تہ نماز ورائي پڙهڻ واجب آهي. (ايضًا) (3) ڄاڻي واڻي واجب ڇڏي ڏنائين تہ سجدهءِ سَهۡوَ ڪافي ناهي بلڪ نماز ورائي پڙهڻ واجب آهي (ايضًا) (4) ڪو اهڙو واجب رهجي ويو جيڪو نماز جي واجبن مان نہ هجي بلڪ ان جو واجب هئڻ ڪنهن ٻئي سبب کان هجي تہ سجدهءِ سَهۡوَ واجب ناهي مثال طور قرآنِ پاڪ جي ترتيب جي خلاف قرآنِ پاڪ پڙهڻ واجب جو ترڪ (۽ گناهہ) آهي پر ان جو تعلُّق نماز جي واجبن سان نہ بلڪ تلاوت جي واجبن سان آهي تنهن ڪري سجدهءِ سَهۡوَ ناهي (البت ان کان توبهہ ڪري) (رد المحتار، ج2، ص 655) (5) فرض ترڪ ٿي وڃڻ سان نماز ٽُٽي ويندي آهي سجدهءِ سَهۡوَ سان ان جي تلافي (يعني پورائو) نہ ٿو ٿي سگهي تنهن ڪري ٻيهر پڙهي، (6) سنّتون يا مُستَحَب مثال طور، تَعوُّذ، تَسۡمِيه، آمين، تڪبيراتِ انتقالات، ۽ تسبيحات

ڇڏي ڏيڻ سان سجدهءِ سَهۡوَ واجب ناهي ٿيندو، نماز ٿي ويئي، (ايضاً) پر ٻيهر پڙهڻ مُستَحَب آهي پُل ۾ ڇڏي ڏنو هجي يا جاڻي واڻي (بهارشريعت ج 1ص 709) (7) نماز ۾ جيتوڻيڪ ڏهه واجب ترڪ ٿيا هجن سَهۡوَ جا ٻه ئي سجدا سيني جي لاءِ ڪافي آهن. (ردالمحتار ج2، ص655 بهارشريعت ج 1ص 710) (8) تَعۡدِيۡلِ ارڪان (مثال طور رڪوع کان پوءِ سڌو ٿي بيهڻ يا ٻن سجدن جي وچ ۾ هڪ ڀيرو سُبۡحٰنَ الله چوڻ جيترو وقفو سڌو ٿي ويهڻ) وسري وڃي ته سجدهءِ سَهۡوَ واجب آهي. (عالمگيري ج 1 ص127) (9) قُنُوت يا تڪبير قُنُوت وسري وئي ته سجدهءِ سَهۡوَ واجب آهي (ردالمحتار ج 2 ص677) (10) قِرَاءَت وغيره يا ڪنهن موقعي تي سوچڻ ۾ ٽي ڀيرا "سُبۡحٰنَ الله"چوڻ جو وقفو گذري ويو ته سجدهءِ سَهۡوَ واجب آهي (ردالمحتار، ج2، ص655) (11) سجدهءِ سَهۡوَ کانپوءِ به اَلتَّحِيَّات پڙهڻ واجب آهي. اَلتَّحِيَّات پڙهي ڪري سلام ڦيريو ۽ بهتر اهو آهي ته ٻنهي قَعدن(يعني سجدهءِ سَهۡوَ کان اڳ ۾ ۽ بعد) ۾ دُرود شريف به پڙهو. (عالمگيري، ج1، ص125) (12) امام کان سَهۡوَ ٿيو ۽ سجدهءِ سَهۡوَ ڪيائين ته مُقتَدي تي به سجدهءِ سَهۡوَ واجب آهي.(درمختار و رد المحتار، ج2،ص658)(13) جيڪڏهن مقتدي کان اِقتِداء جي حالت ۾ سَهۡوَ ٿيو ته سجدهءِ سَهۡوَ واجب ناهي، ۽ نماز ورائي پڙهڻ جي به ضرورت ناهي . (بهارشريعت ج 1ص 715)

نهايت اهم مسئلو

ڪيترائي اسلامي ڀائر ناواقفيت جي ڪري پنهنجي نماز ضايع ڪري ويهندا آهن ان لاءِ اهو مسئلو خوب ڌيان سان پڙهو

(14) مَسۡبُوق (يعني جيڪو هڪ يا ڪجھ رڪعتون رهجي وڃڻ ڪانپوءِ نماز ۾ شامل ٿيو ان) کي امام سان گڏ سلام ڦيرڻ جائز ناهي جيڪڏهن ڄاڻي واڻي ڦيريندو ته نماز ٽُٽي ويندي ۽ جيڪڏهن ڀُلجي امام سان گڏ بنا وقفي جلدي سلام ڦيريائين ته حَرج ناهي، پر ائين تمام گهٽ ٿيندو آهي ۽ جيڪڏهن ڀُلجي سلام امام کان ٿورو به پوءِ ڦيريائين ته اٿي بيهي ۽ پنهنجي نماز پوري ڪري سجدهءِ سَهۡوَ ڪري. (فتاويٰ رضويه ج 7 ص 238 بهارشريعت ج 1ص 713 درمختار ج2، ص659) (15) مَسۡبُوق امام سان گڏ سجدهءِ سَهۡوَ ڪري جيتوڻيڪ ان جي شريڪ ٿيڻ کان اڳ ۾ ئي امام کي سَهۡوَ ٿيو هجي ۽ جيڪڏهن امام سان گڏ سجدو نه ڪيائين ۽ پنهنجي رهيل (نماز) پڙهڻ لاءِ اٿي بيٺو ته آخر ۾ سجدهءِ سَهۡوَ ڪري ۽ هن مَسۡبُوق کان پنهنجي نماز ۾ به سَهۡوَ ٿيو هجي ته آخر وارا اهي ئي سجدا ان امام واري سَهۡوَ جي لاءِ به ڪافي آهن. (عالمگيري ج1، ص128 رد المحتار، ج2، ص659) (16) قعدهءِ اُوليٰ ۾ تَشَهُّد ڪانپوءِ ايترو پڙهيائين "اللّٰهُمَّ صَلِّ عَلٰى مُحَمَّد" ته سجدهءِ سَهۡوَ واجب آهي، ان جو سبب اهو ناهي ته درود شريف پڙهيائين بلڪ ان جو سبب هي آهي ته ٽين رڪعت جي قِيام ۾ دير ٿي تنهنڪري. جيڪڏهن ايتري دير تائين خاموش رهيو تڏهن به سجدهءِ سَهۡوَ واجب آهي .

(بهارشريعت ج 1ص 713 درمختار و ردالمحتار ج2، ص 657)

حڪايت

حضرتِ سيِّدُنا امامِ اعظم ابوحَنيفه رضي الله تعالیٰ عنه کي خواب ۾ سرڪارِ

مدينه، سلطانِ باقرينه، قرارِ قلب و سينه، فيض گنجينه صَلَّی اللہ تعالیٰ علیہ واٰلہٖ وسلم جو ديدار ٿيو، ۽ سرڪارِ نامدار صَلَّی اللہ تعالیٰ علیہ واٰلہٖ وسلم پُڇا فرمائي: دُرود شريف پڙهڻ واري تي تو سجدهءِ سَهۡوَ واجب ڇو چيو آهي؟ عرض ڪيائين ان لاءِ جو ان ڀُلجي (يعني غفلت سان) دُرود پڙهيو. سرڪارِ عالي وقار صَلَّی اللہ تعالیٰ علیہ واٰلہٖ وسلم اهو جواب پسند فرمايو. (ايضاً) (17) ڪنهن قعدي ۾ تَشَهُّد مان ڪجهه رهجي ويو ته سجدهءِ سَهۡوَ واجب آهي چاهي نماز نفل هجي يا فرض . (عالمگيري، ج1، ص127)

سجدهءِ سَهو جو طريقو

اَلتَّحِيَّاتُ پڙهو بلڪ افضل هي آهي ته دُرود شريف به پڙهو، ساڄي پاسي سلام ڦيري ڪري ٻه سجدا ڪيو پوءِ تَشَهُّد، درود شريف ۽ دعا پڙهي ڪري سلام ڦيري ڇڏيو .

سجدهءِ سهو ڪرڻ وسري وڃي تہ...

سجدهءِ سَهۡوَ ڪرڻو هجي ۽ ڀُل ۾ سلام ڦيريو ته جيستائين مسجد کان ٻاهر نه نڪتو هجي(سجدو) ڪري وٺي. (درمختار و ردالمحتار، ج2، ص674) ميدان ۾ هجي ته جيستائين صَفن کان اڳتي نه وڌيو هجي يا سجدي جي جاءِ کان اڳيان نه گذريو هجي ته ڪري وٺي، جيڪا شيءِ ڪرڻ منع آهي مثال طور ڳالهائڻ وغيره جنهن سان نماز ٽُٽي پئي جيڪڏهن اها سلام کان پوءِ ڪئي وئي ته پوءِ سجدهءِ سَهۡوَ نه ٿو ٿي سگهي .

(عالمگيري ج 1 ص 125،ردالمحتار ج 2 ص 654)

سجدهءِ تلاوت ۾ شيطان جي بربادي

اللهﷻ جي محبوب، داناءِ غُيُوب، مُنَزَّهٌ عَنِ الْعُيُوب ﷺ جن جو فرمانِ جنّت نشان آهي: ”جڏهن ماڻهو سجدي واري آيت پڙهي ڪري سجدو ڪندو آهي، ته شيطان هٽي ويندو آهي ۽ روئي ڪري چوندو آهي، هاءِ منهنجي بربادي! ابنِ آدم کي سجدي جو حڪم ٿيو ان سجدو ڪيو ان جي لاءِ جنّت آهي ۽ مونکي حڪم ٿيو مون انڪار ڪيو منهنجي لاءِ دوزخ آهي.

(صحيح مسلم ص 56 حديث 81)

اِن شاءَاللهﷻ هر مُراد پوري ٿيندي

ڪنهن به مقصد لاءِ هڪ ئي هنڌ سجدي جون سڀ (يعني 14) آيتون پڙهي ڪري سجدا ڪري ته اللهﷻ ان جو مقصد پورو فرمائيندو، چاهي هڪ هڪ آيت پڙهي ڪري ان جو سجدو ڪندو وڃي يا سڀ پڙهي ڪري آخر ۾ 14 سجدا ڪري.

(غنيه ص507، درمختار ج 2 ص 719وغيرهما)

”قرآن مجيد“ جي اک اکرن جي نسبت سان سجدهءِ تِلاوت جا 8 مدني گل

(1) آيتِ سجده پڙهڻ يا ٻُڌڻ سان سجدو واجب ٿي ويندو آهي، پڙهڻ لاءِ شرط اهو آهي ته ايتري آواز ۾ هجي جو جيڪڏهن ڪو عذر نه هجي ته پاڻ ٻُڌي سگهي، ٻُڌڻ واري جي لاءِ اهو ضروري ناهي ته ڄاڻي واڻي ٻُڌي، بغير اِرادي جي ٻڌڻ سان به سجدو واجب ٿي ويندو آهي. (بهار شريعت ج 1 ص 728،عالمگيري، ج1، ص132)

(2) ڪنهن ٻـ زبان ۾ آيت جو ترجمو پڙهڻ ۽ ٻُڌڻ واري تي سجدو واجب ٿي ويو، جيتوڻيڪ ٻُڌڻ واري اهو سمجهيو هجي يا نـ سمجهيو هجي تـ ترجمو سجدي واري آيت جو ترجمو آهي، پر هي ضروري آهي تـ ان کي خبر نـ هجي تـ ٻُڌايو ويو هجي ۽ آيت پڙهي وئي تـ ضرورت ناهي تـ ٻُڌڻ واري کي سجدي واري آيت جو هجڻ ٻُڌايو ويو هجي. (عالمگيري، ج1، ص133) (3) **سجدو** واجب هئڻ لاءِ سڄي آيت پڙهڻ ضروري آهي پر ڪجھ **علماءِمُتاخّرِين** جي مطابق اهو لفظ جنهن ۾ سجدي جو مادو موجود آهيَ ان سان گڏ اڳ وارو يا پوءِ وارو ڪو لفظ ملائي ڪنهن پڙهيو تـ **سجدهءِ تِلاوت** واجب ٿي ويندو آهي تنهنڪري اِحتِياط اهو ئي آهي تـ ٻنهي صورتن ۾ تلاوت وارو سجدو ڪيو وڃي. (ملخصًا فتاويٰ رضويه، ج8، ص233-232) (4) سجدي واري **آيت** نماز کان ٻاهر پڙهيائين تـ جلد ئي سجدو ڪرڻ واجب ناهي البت وضو هجي تـ دير ڪرڻ مڪروهِ تنزيهي آهي. (درمختار ج2، ص 703) (5) سجدهءِ تلاوت نماز ۾ جلد واجب آهي جيڪڏهن دير ڪيائين يعني ٽن آيتن کان وڌيڪ پڙهي ويو تـ گناهگار ٿيندو ۽ جيستائين نماز ۾ آهي يا سلام ڦيرڻ کان پوءِ ڪو نماز جي خلاف ڪم نـ ڪيائين تـ سجدهءِ تلاوت ڪري سجدهءِ سَهو بجا آڻي .

(درمختار معه رد المحتار، ج2، ص 704)

خبردار!ياد رکو!

(6) رمضان المبارڪ ۾ تراويح يا شَبِيني ۾ جيتوڻيڪ شريڪ

نہ هجو بيشڪ پنهنجي ئي الڳ نماز پڙهي رهيا هجو، سجدي واري آيت ٻُڌڻ سان توهان تي بہ سجدهٔ تلاوت واجب ٿي ويندو. ڪافر، يا نابالغ کان آيتِ سجده ٻُڌي تڏهن بہ سجدهٔ تلاوت واجب ٿي ويو بالغ ٿيڻ کان پوءِ جيترا پيرا بہ سجدي واريون آيتون ٻُڌي ڪري اڃا تائين سجدو نہ ڪيو هجي، انهن جو غالب گمان جي اعتبار کان حساب لڳائي اوترا پيرا با وضو سجدهٔ تلاوت ڪري وٺو .

سجدهٔ تلاوت جو طريقو

(7) بيهي ڪري **الله اڪبر** چوندي سجدي ۾ وڃي ۽ گهٽ ۾ گهٽ ٽي پيرا **سُبحٰن ربِّي الأعليٰ** چوي پوءِ **الله اڪبر** چوندي اٿي بيهي. اڳيان، ۽ پويان ٻئي پيرا **الله اڪبر** چوڻ سنّت آهي ۽ بيهي ڪري سجدي ۾ وڃڻ ۽ سجدي کان پوءِ بيهڻ، اهي ٻئي قِيام مُستَحَب آهن. (بهار شريعت ج 1 ص 731) (8) سجدهٔ تلاوت جي لاءِ **الله اڪبر** چوڻ وقت نہ هٿ کڻڻا آهن نہ ان ۾ تَشَهُّد آهي ۽ نہ سلام . (تنوير الابصار ج 2، ص700)

سجدهٔ شُڪر جو بيان

اولاد پيدا ٿي يا دولت ملي يا گم ٿيل شيءِ ملي وئي يا مريض کي شفا ملي يا سفر تان واپس موٽيو مطلب تہ ڪنهن بہ نِعمت حاصل ٿيڻ تي سجدهٔ شڪر ڪرڻ مستحب آهي. ان جو طريقو اهوئي آهي جيڪو سجدهٔ تلاوت جو آهي.(عالمگيري، ج1، ص136ردالمحتار ج 2 ص 720) اهڙيءَ طرح جڏهن بہ ڪا خوشخبري يا نِعمت ملي تہ

سجدهءِ شڪر ڪرڻ ثواب جو ڪم آهي مثال طور مدينهءِ منوره جي ويزا لڳي وئي، ڪنهن تي **انفرادي ڪوشش** ۾ڪاميابي ٿي ۽ اهو **دعوتِ اسلامي** جي سنّتن جي تربيت جي **مدني قافلي** ۾ سفر جي لاءِ تيار ٿي ويو، ڪنهن سُنّي عالمِ باعمل جي زيارت ٿي وئي، مبارڪ خواب نظر آيو، عِلمِ دين جو طالب امتحان ۾ ڪامياب ٿيو، آفت ٽري وئي ۽ ڪو اسلام جو دشمن مُئو وغيره وغيره.

نمازي جي اڳيان گذرڻ سخت گناهہ آهي

(1) سرڪارِ مدينہ، سلطانِ باقرينہ، قرارِ قلب وسينہ فيض گنجينہ، باعثِ نُزُولِ سَڪِينہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ واٰلہ وسلم فرمايو: ”جيڪڏهن ڪنهن کي خبر هجي ها تہ پنهنجي ڀاءُ جي سامهون نماز ۾ اڳيان گذرڻ ڪيئن آهي تہ سؤ سال بيٺو رهڻ ان هڪ قدم هلڻ کان بهتر سمجهي ها.“ **(سنن ابن ماجه، ج1، ص506، رقم الحديث 946)** (2) **حضرتِ سيّدُنا** اِمَام مَالِڪ رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمائن ٿا تہ حضرتِ سيّدُنا ڪَعبُ الْاَحبار رضی اللہ تعالیٰ عنہ جو ارشاد آهي: ”نمازيءَ جي اڳيان گذرڻ واري کي خبر هجي ها تہ ان تي ڪهڙو گناهہ آهي تہ زمين ۾ دٻجي وڃڻ کي گذرڻ کان بهتر ڄاڻي ها.“ **(مؤطا امام مالڪ ج1، ص154 رقم الحديث 371)** نمازيءَ جي اڳيان گذرڻ وارو بيشڪ گناهگار آهي پر خود نمازيءَ جي نماز ۾ ان سان ڪو فرق نہ ٿو پوي.

(ملخص از فتاويٰ رضويه، ج7، ص 254)

”يا رسولِ خدا نظرِ ڪرم“ جي پندرهن اکرن جي نسبت سان نمازيءَ جي اڳيو لنگهڻ جي باري ۾ 15 احڪام

﴿1﴾ ميدان ۽ وڏي مسجد ۾ نمازي جي قدم ڪان مَوضَعِ سُجود (يعني سجدي جي جڳهه) تائين گذرڻ ناجائز آهي، **سجدي جي جڳهه** مان مُراد اها آهي تہ قيام جي حالت ۾ سجدي جي جڳهه تي نظر ڄمائي جو جيترو پري تائين نظر پهچي اها سجدي جي جڳهه آهي، ان جي وچ مان گذرڻ جائز ناهي. (عالمگيري ج 1 ص 104 درمختار ج 2 ص 479) سجدي جي جڳهه جو فاصلو اندازًا پيرن ڪان وٺي ٽن گزن تائين آهي. (قانونِ شريعت حصو اول ص 114) تنهن ڪري ميدان ۾ نمازي جي پيرن ڪان ٽن گزن ڪان پوءِ گذرڻ ۾ حرج ناهي ﴿2﴾ گهر ۽ ننڍي مسجد ۾ نمازي جي اڳيان جيڪڏهن سُترو (**يعني رُڪاوٽ**) نہ هجي تہ قدم ڪان قبلي جي ديوار تائين ڪٿان ڪان گذرڻ جائز ناهي. (عالمگيري،ج1، ص104) ﴿3﴾ نمازي جي اڳيان سُترو (يعني رڪاوٽ) هجي تہ ان سُتري ڪان پوءِ گذرڻ ۾ ڪو حرج ناهي، (عالمگيري،ج1، ص104) ﴿4﴾ سُترو گهٽ ۾ گهٽ هڪ هٿ (يعني تقريبًا اڌ گز) ڊگهو ۽ آڱر جيترو ٿلهو هجڻ گهرجي.(درمختار ج 2 ص 484) ﴿5﴾ امام جو سُترو مقتدي جي لاءِ بہ سُترو آهي يعني امام جي اڳيان سُترو هجي تہ جيڪڏهن ڪو مقتدي جي اڳيان گذري وڃي تہ گنهگار نہ ٿيندو. (رد المحتار، ج2، ص484) ﴿6﴾ وڻ، ماڻهو ۽ جانور وغيره جو بہ سُترو ٿي سگهي ٿو. (غنيہ ص 367) ﴿7﴾ ماڻهوءَ کي ان حالت ۾

سُتّرو ڪيو وڃي جڏهن ان جي پُٺي نمازيءَ ڏانهن هجي (بهارشريعت ج1 ص 616) (جيڪڏهن نماز پڙهڻ واري جي بلڪل سامهون واري پاسي ڪان ڪنهن منهن ڪيو تہ پوءِ ڪراهت نمازي تي ناهي پر ان منهن ڪرڻ واري تي آهي تنهنڪري امام جي سلام ڦيرڻ ڪانپوءِ ڪنڌ ورائي پوئتي ڏسڻ ۾ احتياط ضروري آهي جو توهان جي بلڪل پوئين پاسي جيڪڏهن ڪو پنهنجي رهيل نماز پڙهي رهيو هجي ۽ ان ڏانهن توهان پنهنجو منهن ڪندؤ تہ گنهگار ٿيندؤ **﴿8﴾** هڪ شخص نمازيءَ جي اڳيان گذرڻ چاهي ٿو جيڪڏهن ٻيو شخص ان کي آڙ بڻائي ان جي هلڻ واري جي رفتار جيتري ان سان گڏ ئي لنگهي وڃي تہ پهريون شخص گناهگار ٿيو ۽ ٻئي جي لاءِ اهو ئي پهريون شخص سُتّرو بہ بڻجي ويو. (عالمگيري،ج1، ص104) **﴿9﴾** باجماعت نماز ۾ اڳين صف ۾ جڳهہ هئڻ جي باوجود ڪنهن پوئتي نماز شروع ڪري ڏني تہ اچڻ وارو ان جو ڪنڌ اورانگهيندي وڃي سگهي ٿو جو ان پنهنجي حُرمت پنهنجو پاڻ وڃائي. (در مختار ج2، ص483) **﴿10﴾** جيڪڏهن ڪو ايترو مٿاهين جڳهہ تي نماز پڙهي رهيو آهي جو گذرڻ واري جا عُضوا نمازي جي سامهون نہ ٿيا تہ گذرڻ وارو گناهگار ناهي) (بهارشريعت ج1 ص 615) **﴿11﴾** ٻہ شخص نمازي جي اڳيان گذرڻ چاهن ٿا ان جو طريقو اهو آهي تہ انهن مان هڪ نمازي جي سامهون پُٺ ڏئي بيهي رهي، هاڻي ان کي آڙ بڻائي ٻيو گذري وڃي، پوءِ ٻيو پهرئين جي پُنيءَ جي

پويان نمازيءَ ڏانهن پُٺي ڪري ويهي رهي، پوءِ ٻهريون گذري وڃي پوءِ ٻيو جتان ڪان آيو هو انهيءَ پاسي هٽي وڃي. (عالمگيري ج 1 ص 104،ردالمحتار ج2 ص483) ﴿12﴾ ڪو نمازيءَ جي اڳيان گذرڻ چاهي ٿو تہ نمازي کي اجازت آهي تہ هو ان کي اتان گذرڻ کان روڪي چاهي پاڻ سُبحٰن الله چوي يا جهر (يعني وڏي آواز) سان قِراءَت ڪري يا هٿ يا مٿي يا اک جي اشاري سان منع ڪري ان کان وڌيڪ جي اجازت ناهي، مثال طور ڪپڙا پڪڙي جهٽڪو ڏيڻ يا مارڻ بلڪ جيڪڏهن عملِ ڪثير ٿي ويو تہ نماز ئي ٽُٽي ويندي .(درمختار معه ردالمحتار،ج2، ص 485) ﴿13﴾ تسبيح ۽ اشارو ٻنهي کي بنا ضرورت جي جمع ڪرڻ مڪروه آهي (درمختار ج 2 ص 486)
﴿14﴾ عورت جي اڳيان گذري تہ عورت تَصفِيق سان منع ڪري يعني ساڄي هٿ جون آڱريون کاٻي هٿ جي پُٺ تي هڻي، جيڪڏهن مرد تَصفِيق ڪئي ۽ عورت تسبيح چئي تہ نماز فاسد نہ ٿي پر سنّت جي خلاف ورزي ٿي. (ايضاً)
﴿15﴾ طواف ڪرڻ واري کي طواف جي دؤران نمازي جي اڳيان گذرڻ جائز آهي . (ردالمحتارج2ص482)

طالبِ غم مدينہ
و
بقيع
و
مغفرت

11 شعبان المعظم 1426 هـ

دؤ هجڻ جي حالت ۾ کائڻ
چٽي پيدا ڪندو آهي .
(قوت القلوب مترجم ج 2 ص 589)

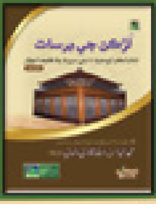

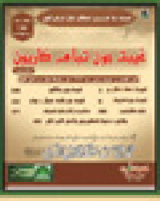

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ رَبِّ الۡعٰلَمِيۡنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الۡمُرۡسَلِيۡنَ اَمَّا بَعۡدُ فَاَعُوۡذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيۡطٰنِ الرَّجِيۡمِ بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

سُنَّت جون بهارون

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰه عَزَّوَجَلَّ تبليغِ قرآن ۽ سُنّت جي عالمگير غير سياسي تحريڪ **دعوتِ اسلامي** جي مهڪندڙ مدني ماحول ۾ بڪثرت سُنّتون سکيون ۽ سيکاريون وينديون آهن. اوهان کي به پنهنجي شهر ۾ **دعوتِ اسلامي** جي ٿيندڙ هفتيوار سنّتن ڀريي اجتماع ۾ سڄي رات گذارڻ جي مدني التجا آهي. عاشقانِ رسول جي **مَدَني قافلن** ۾ سنّتن جي تربيت جي لاءِ سفر ۽ روزانو **فڪرِ مدينه** جي ذريعي **مَدَني انعامات** جو رسالو ڀري ڪري هر مهيني پنهنجي شهر جي ذميدار کي جمع ڪرائڻ جو معمول بڻايو. اِنْ شَآءَ الله عَزَّوَجَلَّ ان جي برڪت سان پابندِ سنّت بڻجڻ، گناهن کان نفرت ڪرڻ ۽ **ايمان جي حفاظت** جو ذهن بڻجندو، هر اسلامي ڀاءُ پنهنجو هي مدني ذهن بڻائي ته **"مون کي پنهنجي ۽ سڄي دنيا جي ماڻهن جي اصلاح جي ڪوشش ڪرڻي آهي"** اِنْ شَآءَ الله عَزَّوَجَلَّ پنهنجي اصلاح جي ڪوشش جي لاءِ **مَدَني انعامات** تي عمل ۽ سڄي دنيا جي ماڻهن جي اصلاح جي ڪوشش جي لاءِ **مَدَني قافلن** ۾ سفر ڪرڻو آهي. اِنْ شَآءَ الله عَزَّوَجَلَّ

مڪتبة المدينه جون مختلف شاخون

مڪتبة المدينه : فيضانِ مدينه آفندي ٽائون حيدرآباد	022 _2620122
مڪتبة المدينه : فيضانِ مدينه بيراج روڊ سکر	071 _ 5619195
مڪتبة المدينه : فيضانِ مدينه العطار ٽائون ميرپور خاص	023 _ 3514672
مڪتبة المدينه : چڪرا بازار نواب شاهه	024 _ 4362145
مڪتبة المدينه : فيضانِ مدينه عطار آباد (جيڪب آباد)	072 _ 2710635
مڪتبة المدينه : فيضانِ مدينه مارڪيٽ روڊ دادو	025 _4611541
مڪتبة المدينه : رابعه شاپنگ سينٽر فاروق نگر لاڙڪاڻو	074 _ 4054191
مڪتبة المدينه : نزد خضر حيات مسجد ٺٽو شريف	

عالمي مدني مرڪز فيضانِ مدينه محله سوداگران پراڻي سبزي منڊي
باب المدينه ڪراچي فون نمبر : 021- 34921389- 90- 91